

LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NA YUNANİSTAN TARAFINDAN BAKIŞ: VENİZELOS'UN DÜNYASINDA LOZAN*

Çağla D. TAĞMAT**

Öz

Türkiye'nin 1919-1922 yıllarında hem diplomatik alanda hem de savaş alanında verdiği mücadelenin başarıya ulaşması sonucunda toplanan Lozan Konferansı, günümüze değin pek çok farklı açıdan incelenmiş, araştırılmış ve hala heyecanla çalışılan bir konudur.

Sekiz aylık bir süreyi kapsayan bu konferans, bilimsel anlamda taşıdığı önemin yanı sıra detaylı incelendiğinde heyecan uyandıran ve sürükleyici bir sürece damga vurması dolayısıyla da oldukça ilginçtir. Türkiye ve Yunanistan bağlamında bir dönüm noktası denilebilecek bu uzun toplantıdaki en önemli aktörlerden biri de şüphesiz ki Yunan heyet başkanı Eleftherios Venizelos'tur. Onun tutum ve davranışlarında belirleyici olan dinamiklerden bir tanesi Türk heyeti başkanı İsmet Paşa iken, diğer bir tanesi de Yunanistan'da iktidara gelen İhtilal Komitesi'dir.

Öte yandan sınır ve toprak sorunları, insani sorunlar (nüfus mübadelesi) ve mali sorunlar (tamirat bedeli) konularının tartışıldığı oturumlar çok da sakin geçmemiş ve hem Türk hem de Yunan heyet başkanları için adeta psikolojik bir sınav halini almıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmet Paşa, Lozan Barış Konferansı, Türk-Yunan, Eleftherios Venizelos, Yunanistan.

A VIEW OF LAUSANNE PEACE CONFERENCE FROM GREECE'S PERSPECTIVE: LAUSANNE IN THE MIND OF VENIZELOS

Abstract

Lausanne Peace Conference, which gathered in consequence of Turkey's successes not only in diplomatical area but also in the battleground between 1919-1922, was researched and analysed in varied perspectives and it has still been studied enthusiastically.

The conference, which lasted for eight months, besides having an academical importance, is quite interesting, when analysed in detail, for having impact upon an exciting

* 2013 yılında İnönü Vakfı ve Ankara Çankaya Belediyesi'nin ortaklaşa düzenlemiş oldukları "90. Yılında Lozan" makale yarışmasında birincilik kazanmış olan makalenin geliştirilmiş halidir.

** Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü,
(tagmat@ankara.edu.tr).

and fascinating process. In the longstanding negotiations which have been specified as a milestone for Turkey and Greece, The Greek head of delegation Eleftherios Venizelos was certainly one of the most important figures. One of the determiner of Venizelos' attitudes and behaviours in while was İsmet Pasha and another was Greek Revolutionary Committee.

At the same time, it was not easy to solve for Turkish and Greek Heads of Delegations who argued the topics that contained territorial, humanitarian (population exchange) and financial (repairment for damages) cases and as a result of this, fevered negotiations appeared in the conference.

Keywords: *İsmet Pasha, Lausanne Peace Conference, Turco-Greek, Eleftherios Venizelos, Greece.*

Giriş

Sorun olan Doğu... Doğuyu sorun haline getiren ya da sorun şeklinde yansıtarak siyasi hedeflerine ulaşmaya çalışan, bir yön kelimesiyle bir bölgeyi kısaca adlandırarak ele geçirmek isteyen ülkeler... Literatüre "*Büyük Güçler*" ya da Osmanlı'daki deyiimiyle "*Düvel-i Muazzama*" olarak geçen bu ülkelerin, önce koruma altına alarak sonra da parçalara ayırarak paylaşma planları yaptıkları topraklar önemli insanları yarattı: Doğu sorununa direnenler ve Doğu sorunundan beslenenler. Bir dönem, ülkesinin çıkarlarını Doğu sorunu üzerine inşa eden Eleftherios Venizelos, 20. yüzyılın en önemli konferanslarından birine imzasını atacaktı: "*Yakın Doğu Meseleleriyle İlgili Lozan Barış Konferansı*"...

Doğu Sorununun telaffuz edilmeye başlandığı 19. yüzyılın ilk yarısında Tanzimat Dönemi ile başlayan hukuki ve sosyal düzenlemelere yoğunlaşan Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde bulunan Girit, aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yunanistan'a bağlanmak konusunda önemli bir çaba sarf etti. İşte Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminin etkisinin devam ettiği ve Girit'teki Yunanların Yunanistan'a bağlanmak konusunda büyük hazırlıklara giriştiği bu dönemde, 1864 yılında Eleftherios Venizelos dünyaya geldi.

Eleftherios henüz iki yaşındayken Girit'in zenginlerinden sayılan babasının Girit'teki isyan hareketine katılması ve maddi olarak bu isyanı desteklemesi, Osmanlı padişahına bağlılığı reddederek ailesiyle birlikte Cythera Adası'na sürgüne gitmesiyle sonuçlandı, fakat kısa bir süre sonra Venizelos ailesi Hanya'ya geri döndü¹. Eğitim hayatına Hanya'da devam eden Eleftherios, başarılı olmasına karşın babası tarafından ticarete yönlendirilmek istendi, ancak Hanya'daki Yunan Başkonsolosu, onun ticarete atılmasının büyük bir hata olacağı ve eğitim hayatına devam ederse iyi bir avukat olabileceği konusunda babasını ikna etmeyi başardı².

1 C. Kerafilas, *Eleftherios Venizelos His Life and Work*, London, 1915, s.4.

2 Kerafilas, *a.g.e.*, s.5.

Eylül 1881'de Atina Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne başlayan Eleftherios, Ocak 1887'de pekiyi dereceyle mezun oldu ve aynı yıl Hanya'ya dönerek bir avukatlık bürosu açtı³. Otuz yaşında Girit Meclisi'ne vekil olarak giren Venizelos, Maria Kapelouzou ile evlendi, ancak severek evlendiği Maria ikinci doğumu sırasında, yirmi beş yaşında hayatını kaybetti⁴.

Doğduğu ve yetiştiği Girit'teki siyasal mücadeleye ve babasının da bu mücadele yanlısı düşüncelerine tanıklık ederek büyüyen Eleftherios'un bilincinde önemli bir yer kaplayan bu ada, onun siyaset okulu oldu. Literatüre Megali İdea'nın⁵ büyük yenilgisi olarak geçen 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda Yunan kuvvetlerinin Osmanlı Kuvvetleri tarafından yenilgiye uğraması⁶ Venizelos'u etkilediği kadar Girit'i de etkiledi.

Savaş sonrasında Girit Meclisi'nin büyük güçlerle uzlaşarak 1897'de adanın özerk olması yönünde aldığı kararın ardından, özerk Girit'in yeni hukuki esasları konusunda çalışmalar yapmaya başlayan Venizelos, 12 Hıristiyan ve 4 Müslüman'ın bulunduğu kurulda Anayasa çalışmalarını sürdürdü⁷.

Üstlendiği görevlerle siyasette deneyim kazanan Venizelos, Girit'in bağımsızlığı konusundaki fikirleriyle öncü bir rol üstlendi. Ancak Batılı güçlerin, Girit'in Yunanistan'a bağlanması konusundaki çekimserliği⁷, Venizelos'un Girit için verdiği mücadelenin Balkan Savaşları'na kadar ertelenmesine neden oldu⁸.

Osmanlı toplumsal ve siyasal yaşamında görece bir rahatlamaya neden olan İkinci Meşrutiyet'in ilanını takip eden yıllar Yunanistan'ın, daha özelinde de Venizelos'un yıldızının parlamadığı bir süreç olarak kaydedilmiştir. 1909 yılında Yunanistan'da gerçekleştirilen Goudi Darbesi⁹ ile bu Balkan ülkesi yeni ve farklı bir devlet adamıyla tanıştı ve darbenin askeri kadrosu Venizelos'a başbakanlık yolunu açtı. Aday olduğu 1910 yılının Aralık ayında yapılan

3 Thanos Veremis, *Megaloi Ellines: Eleftherios Venizelos*, Ethniki Trapeza, 2009, s.28, s.31.

4 Veremis, *a.g.e.*, s.32.

5 Megali İdea, Çağdaş Yunanca sözlükte 19. yüzyılın yarısından 20. yüzyılın ilk otuz yılına kadar Yunan dünyasına egemen olan ve kurtarılmayı bekleyen bütün Yunanların kurtuluşunu ve başkenti İstanbul olan büyük bir Yunan devleti kurmayı amaçlayan ideoloji olarak tanımlanmaktadır. Georgios Babiniotis, *Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas*, 3.B., Kentro Leksilogias E.R.E, Athina, 2008, s.1063.

6 Nikos Svoronos, *Çağdaş Helen Tarihine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, Belge Yayınları, İstanbul, 1988, s.79.

7 Araştırmacı Zaharias'ın aktarmalarına göre İngilizler Ada'nın kendilerine bağlanması yönünde bir düşünce taşımaktaydı. Kostis Zaharias, *Eleftherios Venizelos, O Anamorfortis Tis Ellados*, Dromon, Athina, 2007, s.38.

8 *A.g.e.*, s.38.

9 1908'de Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen Jön Türk Devrimi, Yunanistan'a da etki etmiştir. Jön Türk Devrimi'nden etkilenen Yunan askerleri, benzer tarzda bir örgüt kurmuş ve prenslerin ordudan uzaklaştırılmasını ve politik yaşamın çağdaşlaştırılmasını talep etmişlerdir. Bu taleplere karşı politikacıların tepki göstermesi sonucunda 1909'da gerçekleştirilen Goudi Darbesi ile askeri örgütün istekleri kabul edilmiştir ve Yunanistan'da yeni bir siyasi dönem başlamıştır. Svoronos, *a.g.e.*, s.80.

seçimlerin sonucunda Başbakan olan Venizelos¹⁰, Megali İdea'nın uygulayıcısı olarak, önce Balkan Savaşları'nda Yunanistan'ın sınırlarını genişletme hedefine ulaştı, ardından Birinci Dünya Savaşı'nda¹¹ İtilaf Devletleri yanında yer alarak, oluşturulacak yeni düzende söz sahibi olmayı hedefledi.

Yunanistan ve Türkiye açısından yeni bir aksiyon dönemini başlatan olayın Birinci Dünya Savaşı'nın bitişi olması da ayrıca ilginçtir. Bu savaş sonrasında, Venizelos'un diplomatik tecrübesini ve yeteneğini sergilediği en önemli siyasi arena olarak nitelendirilebilecek olan Paris Barış Konferansı¹² (1919), onun hırsını ve diplomatik zekâsını göstermesi ve dünya liderlerini kendine hayran bırakması açısından önemli bir dönemeç oldu.

Venizelos'un politik yeteneklerini Büyük güçlere ispatladığı Paris Barış Konferansı'ndan bir yıl sonra, siyasi arenadaki yükselişinin ani bir hız kaybına uğradığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Yunanistan'da 1920 yılında yapılan genel seçimleri kaybeden Venizelos, aktif siyaset hayatına kısa bir ara verdi ve Paris'e gitti. Bu dönemde Yunanistan siyasi istikrarsızlıklarla mücadele ederken, değişen hükümetler Küçük Asya Harekâtına ara vermedi ve Venizelos'un başlattığı projeyi son noktasına kadar sürdürmek yolunu seçtiler.

1. Lozan'a Hazırlık ve Venizelos'un Heyet Başkanı Seçilmesi

Hayati öneme sahip diplomatik görüşmeler, ciddi bir hazırlık sürecini gerektirir. Bu hazırlık sürecinde diplomat, her açıdan donanımlı, hataya mahal vermeyecek ve psikolojik zaaflarına yenik düşmeyecek güçlü yapıda bir insan olmalıdır. Dolayısıyla Lozan diplomasisi, Lozan'ı taşıyabilecek bir diplomat gerektirmektedir. Lozan'da çetin bir süreci aynı anda göğüsleyecek olan Türkiye'de ve Yunanistan'da Lozan hazırlık süreci çok farklı çizgilerde fakat aynı yoğunlukta geçmiştir. Ancak bu ortamı böylesi çetin kılan konjonktürün hazırlayıcısı, savaşta ve savaş sonrasında yaşanan iç ve dış gelişmeler olmuştur.

Ağustos 1922'de Türkler lehine sonuçlanan taarruz hareketi, aynı ay içinde Yunanların, işgal ettikleri Batı Anadolu kıyılarını boşaltmaya başlamalarıyla sonuçlanmış, ancak Kemalistlerin sınavı henüz bitmemiştir. Yunanlara karşı kazanılan zafer Mustafa Kemal Paşa'nın yepyeni bir başlangıca imza attığı Anadolu'da heyecan yaratırken, Türkiye'nin kilit bölgesi olan Boğazlarda halen varlığını sürdüren İngiltere, Boğazları korumak gerekçesiyle gerekirse tek başına, söz konusu bölgeye takviye güç göndermeyi planlamıştır. İngiltere Başbakanı David Lloyd George'un teslimiyetçi olmayan ve yenilgiyi kabul etmeyen karakteri, onu, tüm Avrupa'nın, Türkiye'ye karşı kenetleneceği bir rüyanın içine sürüklemiştir.

10 Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.97.

11 Yunanistan Birinci Dünya Savaşı'na 1917 yılında İtilaf devletleri safında katılmıştır.

12 Paris Barış Konferansı'nda Venizelos'un toprak talepleri için bkz. Dimitris Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, T.Y.

Bu aşamadan sonra, politikasını, İstanbul ve Trakya'yı kontrolü altına almak konusunda ısrarcı davranan İngiltere'yi yalnız bırakmak üzerine inşa eden Türkiye, Yunanistan'a karşı da Sırbistan ve Bulgaristan'ı kendi safına çekmeye çalışmıştır¹³. Hem İngiltere'nin saldırgan tutumuna karşı hem de savaşın ardından toplanması olası bir barış konferansı için Türkiye'nin destek araması olağan bir durumdur. Nitekim Yunanistan da bir süre sonra Sırbistan'a yaklaşma sürecine girecek ve elini kuvvetlendirmeye çalışacaktır¹⁴.

Bu çerçevede Mustafa Kemal, yabancı basına Türk topraklarında bir barış konferansı toplanması halinde bu konferansa bizzat katılmaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal'in barış konferansı toplanmasına dair önerisi İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold tarafından da konferansın toplanacağı yer hakkında yorum yapılmaksızın desteklenmiştir. Rumbold'un konferans fikrini desteklemesinin ardında yatan neden, Lord Curzon'a yaptığı açıklamada, eğer ki en kısa sürede bir konferans toplanmazsa Mustafa Kemal Paşa'nın tepkisiz kalmayacağı ve Boğazlardan Trakya'ya ilerleyebileceği şeklinde ifade edilmiştir¹⁵. Türkiye'nin zaferi, İtilaf Devletleri'nde şaşkınlıkla karışık bir temkin yaratmış, Mustafa Kemal'i ve Anadolu Hareketi'nin felsefesini ve ruhunu açık bir şekilde anlamalarına neden olmuştur. Teslimiyet kelimesini sözlüklerinden silen Mustafa Kemal Paşa ve Kemalistler, her an her şeye hazır bir duruş sergilerken, tarihe damga vuran savaşın diğer aktörü Yunanistan, yaşadığı travmatik yenilginin etkisiyle iç politikasında önemli bir dönemece girmiştir.

Yunanistan tarafından beklenmedik ve ani olarak nitelendirilebilecek 1922 yenilgisi, ülke içinde bir hesaplaşma ortamının oluşmasına zemin hazırlamış ve 23 Eylül 1922'de Midilli ve Sakız Adaları'nda başlayan askeri hareketlenme, kısa sürede Yunanistan geneline yayılmıştır. Albay Nikolaos Plastiras, Albay Stylianos Gonatas ve Yüzbaşı Dimitrios Fokas önderliğindeki ihtilal komitesi, 1922'de kurulan koalisyonun başı olan Petros Protopapadakis'in istifasını isteyerek meclisi dağıtmış ve Kral Konstantinos tahttan çekilmiştir¹⁶. Türkler karşısında yaşanan yenilgiyi hazmedemeyen komitenin ilk işi, bu yenilgiden sorumlu tuttukları asker ve sivil yöneticilerle hesaplaşmak ve tarihe geçen bu yenilgiden kurtulup arınmak olmuştur.

Yunanistan'da yaşanan bu askeri müdahalenin mimarları, bir felaket ve hezimete dönüşen Anadolu Harekâtının intikamını yalnızca Kraldan ve hükümetten almakla kalmamış, kısa bir süre sonra da yenilginin faturasını

13 Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, ss.271-274.

14 Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Lozan Barış Konferansı'nın İlk Aşaması ve Konferansın Kesintiye Uğradığı Dönemde Yunanistan", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S.53, Ankara, 2013, s.136.

15 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika...*, s.274.

16 Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s.139.

çıkardıkları yönetici ve komutanları askeri mahkemede yargılama yoluna gitmişlerdir. Öyle ki ihtilal komitesinin Atina’da iktidarı ele almasının ardından¹⁷ Yunanistan Başvekili Dimitrios Gounaris, Milli Savunma Bakanı Nikolaos Theotokis, Anadolu Orduları komutanı Georgios Hacıanestis, Hükümet görevlileri Petros Protopapadakis, Nikolaos Stratos ve Georgios Baltatzis¹⁸ gibi Küçük Asya Macerası esnasında önemli görevlere sahip kişiler derhal tutuklanmıştır¹⁹. 1922 yılının Ekim ve Kasım aylarında süren davalar sonunda (Altılar Davası), altı sanık ölüm cezasına çarptırılmıştır²⁰. Batıda büyük bir tepkiyle karşılanan bu olay Yunanistan’ın önemli ölçüde itibar kaybetmesine neden olmuştur²¹. Yenilginin yarattığı siyasi bunalım, Yunanistan’ın iç politikasını allak bullak ederken, bu durumun dış politikaya ve Batılı devletlerle olan temaslara da yansması Türkiye’nin elini kuvvetlendirmiştir.

Nitekim Ekim ayının başlarında, Müttefik Devletlerin güvenini kazanmak için Londra’ya giden Venizelos, Lord Curzon’a Yunan ordularının çok iyi bir şekilde yeniden düzenlendiğini ve savaşa hazır olduklarını ve Yunan kuvvetlerinin doğu Trakya’dan çekilmeyecekleri söylemiş ve İngiltere’nin desteğini arkasına almayı hedeflemiştir. Venizelos’un bu sözleri, Lord Curzon’da “Venizelos’un tutarsızlıklarının durdurulamayacağı” şeklinde şaşkınlıkla karışık bir algı yaratmıştır²².

Lloyd George’un dahi Curzon ve kabinesini Yunanistan konusunda ikna edememesi sonucunda, Venizelos, Plastiras ile temasa geçerek İngiliz desteğini alamadıklarını en azından Yunanistan’ın Mudanya’da temsil edilebilmesi için Yunan kuvvetlerinin Trakya’dan çekilmesi gerektiğini iletmış ve Plastiras Yunan kuvvetlerini çekmiştir. Ancak bu durum Yunan kuvvetlerinin tamamen Trakya’dan çekildiği anlamına gelmemelidir. Zira Plastiras her an savaşa hazır bir şekilde ordularını organize etmeye devam etmiştir²³.

Öte yandan İtalya ve Fransa’nın İngiltere’yi, Türkiye’ye yönelik saldırgan tutumundan dolayı yalnız bırakması²⁴ ve Kemalist kuvvetlerin Çanakkale’ye kadar ilerlemeleri, General Harrington’un Mudanya’da İsmet

17 İhtilal komitesinin kurmuş olduğu hükümet; Aleksandris Zaimis, M. S. Crokidas, M. Politis, M. Canelopoulos, M. Charalambis, M. Panayantou, M. Vasileiou, M. Doxiades, Doktor Siotis, M. Kalligas, M. Diomedes ve M. Embericos gibi isimlerden oluşmaktadı. EK-1, UK National Archives, CAB /24/155/0039.

18 Ioannis Giannouloupoulos, “Apo to 1922 os to Telos tou Polemou 1940-41”, *Istoria tou Ellinikou Ethnous, Neoteris Ellinismos Apo to 1913 os to 1941*, Tomos IE, Ekdotiki Athinon, Athinai, 1978, s.259.

19 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s.443.

20 Stylianos Gonatas, *Apominoneomata 1897-1957*, Athinai, 1958, ss.252-253.

21 Smith, *a.g.e.*, ss.460-461.

22 Standford J. Shaw, *From Empire to Republic, The Turkish War of National Liberation 1918-1923, A Documentary Study*, Volume IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.1797.

23 *A.g.e.*, s.1799.

24 İtalya ve Fransa’nın siyasi duruş anlamında İngiltere’den uzaklaşma süreci 1921 Londra Konferansı esnasında başlamıştır.

Paşa ile buluşmasıyla sonuçlanmıştır²⁵. Türkiye'den İsmet Paşa, İngiltere'den General Harrington, Fransa'dan General Charpy, İtalya'dan General Monbelli'nin katıldığı Mudanya Konferansı bir hafta kadar sürmüş ve 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır²⁶. Mudanya görüşmelerine doğrudan katılmayan Yunanistan'ı ise Aleksandros Mazarakis ve Ptolemeios Sariyannis temsil etmiş²⁷, ihtilal komitesinden Nikolaos Plastiras da bu heyete eşlik etmiştir²⁸. Müttfiklerin kesin tavrı karşısında 14 Ekim'de mütarekeyi kabul etmek durumunda kalan Yunanistan, attığı imzayla Türkiye toprakları üzerindeki emellerinden vazgeçtiğini resmen kabul etmiştir²⁹.

Mudanya Mütarekesi ile savaş alanındaki mücadele dönemi sona ererken, ihtilal komitesi iç politikada ulusal çıkarları ön planda tutan bir siyaset izlemiş ancak, barış konferansında Yunanistan'ın kim tarafından temsil edileceği ihtilal komitesi açısından bir tartışma ortamı yaratmamıştır. Yunanistan için önemli asker ve siyasilerin Küçük Asya Felaketinden sorumlu tutularak infazlarının gerçekleştirilmesi, Yunanistan'da deneyimli diplomat sıkıntısını doğurmuş³⁰ ve gözler, yıllardır önemli konferanslarda Yunanistan'ı temsil eden deneyimli ve zeki diplomat Eleftherios Venizelos'a çevrilmiştir.

Mudanya sürecinde ve sonrasında Yunan ihtilal komitesi Müttfik Devletlerle temasını koparmamış, hatta bu temasların sağlıklı yürütülmesi için Eleftherios Venizelos'u devreye sokmuştur³¹. Bu görevlendirmeyi Paris'te bulunan Venizelos'a bir telgrafla ileten ihtilal komitesi, Yunan ulusal çıkarlarının yurtdışında savunulması için kendisine büyük güven duyduklarını belirtmişlerdir³². İhtilal komitesinin bu ricasına olumlu yanıt veren Venizelos için Lozan'da toplanacak barış konferansında Yunanistan'ı temsil etmek, Sevr Antlaşması'nın yaratıcısı olma sıfatından kurtulmak için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir³³.

Yunanistan, Lozan'a göndereceği temsilciyi belirlemede zorluk çekmezken, Türkiye iki sorunla karşı karşıya kalmıştır: Hükümet sorunu ve heyetin belirlenmesi. Ekim ayında bir yandan Mudanya Mütarekesi ile barış konferansının yolu açılırken, Ankara Hükümetinin kimler tarafından temsil

25 Smith, *a.g.e.*, ss.446-447.

26 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s.679.

27 Tasos Vournas, *Istoria tis Neoteris kai Syghronis Elladas*, Tomos B, Pataki, Athina, 1998, s.287.

28 T. Hristodoulidi, *Themata Ellinikis Diplomatikis Istorias (1912-1934)*, Papatiritis, Athina, y.t.y., s.151.

29 Arnold Toynbee, *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, Ankara, 1971, s.132. Mudanya Mütarekesi hakkında ayrıca bkz., Aydemir, *a.g.e.*, C. I, s.214.

30 Özellikle D. Gounaris ve P. Protopapadakis 1921 Londra Konferansı'nda Yunanistan'ı temsil etmiş ve önemli diplomatik girişimlerde bulunmuşlardır. Ayrıca N. Theotokis ve G. Baltatzis de Yunan siyasetindeki deneyimli isimlerdendi. Yunanistan siyasi tarihinde önemli gelişmelerde kararları olan bu kişiler Altılar Davasında yargılanarak infaz edilmişlerdir.

31 Vournas, *a.g.e.*, s.286.

32 EK-2, Arxeio Eleftherios Venizelos, Mouseio Benaki, Fakelos: 029-43, No: 173-029-043.

33 Hristodoulidi, *a.g.e.*, s.153.

edileceği de gündemi meşgul etmiştir. Lozan Konferansı'na gidecek heyet konusundaki genel görüş, heyet başkanının Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey'in ve heyet üyelerinin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Sıhhiye Vekili Rıza Nur Bey'lerin olacağı yönündeydi. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey konusunda çekinceler taşıırken³⁴, İsmet Paşa'nın Mudanya Konferansı esnasındaki tutum ve davranışlarını incelemiş ve İsmet Paşa'nın Hariciye Vekili olarak Lozan'da görevlendirilmesine karar vermiştir³⁵. 26 Ekim günü İsmet Paşa Hariciye Vekili olmuştur³⁶. Ankara Hükümetinin konferans hazırlıkları hızlanmış ve İsmet Paşa'nın görüşmelerde izleyeceği yolun ve hatta genel tutumunun belirleyicisi olan bir de talimatname hazırlanmıştır. 14 madde halinde hazırlanan talimatnamenin ana başlıklarını; Ermeni yurdunun asla kurulamayacağı, kapitülasyonların kesinlikle kabul edilmeyeceği, Batı Trakya için Misak-ı Milli'nin esas alınması gerektiği ve azınlıklar için mübadelenin esas alınacağı gibi maddeler oluşturmuştur³⁷.

Diğer yandan İtilaf Devletleri'nin toplanacak olan barış konferansı için İstanbul Hükümeti'ne de davet göndermesi, saltanat sorununu gündeme getirmiş, İstanbul Hükümeti ve Ankara arasında telgraf trafiği başlamıştır. Sadrazam Tevfik Paşa'nın Lozan'a temsilci göndermek eğiliminde olması³⁸, Ankara Hükümeti'ni rahatsız etmiş ve Ankara konuyu doğrudan Müttefik devletlerle görüşerek kısmi bir çözüm sağlamıştır. Konu, Ankara Hükümetinin iç politik düzenlemelerine hız vererek 1 Kasım 1922'de Saltanatı kaldırmasıyla sonuca ulaşmıştır³⁹. Saltanatın kaldırılmasını takiben 2 Kasım'da İsmet Paşa'ya eşlik edecek olan heyet belirlenmiş ve Türkiye açısından Lozan'da temsil sorunu son bulmuştur.

2. Konferansın İlk Aşamasında Tutum, Değerlendirme ve Tepkileriyle Venizelos

Katılımcıların, ne kadar zaman süreceği, ne türlü gelişmelerin yaşanacağı ve nasıl sonuçlanacağı konusundaki tahminlerinin pek de doğru çıkmadığı Lozan Konferansı, Türkiye ve Yunanistan açısından iddialı, temkinli, cesur ve heyecanlı bir deneyim ve sorumluluk sürecini yansıtmaktadır. Konferansa bu nitelikleri kazandıranlar, bu zorlu süreçte ülkelerini temsil eden heyet başkanları olmuştur. Dönemin usta diplomatları; düşünceleri, politikaları, stratejileri, hitabetleri ve diğer kişisel özellik ve yetenekleriyle Lozan'ı hem bir siyaset akademisine hem de psikolojik bir sınava dönüştürmüşlerdir. Milli

34 Rauf Bey'in imzasını taşıyan Mondros Mütarekesi ve bu mütarekenin getirdiği ağır koşullar ile işgal süreci şüphesiz ki onun için iyi bir referans niteliği taşımamaktadır.

35 *Nutuk*, C.II, ss.681-682.

36 Aydemir, *a.g.e.*, C.I, s.217.

37 Bilal Şimşir, *Lozan Günlüğü: Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi (1922-1923)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s.12.

38 *Nutuk*, C.III, ss.1238-1239, Vesika No: 263.

39 Ali Fuat Cebesoy, *Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1957, s.127.

Mücadele döneminin son halkası olan bu konferans, yoğun, yorgun ve yokluk içinde varlık yaratmaya çalışarak bir savaş kazanan Türkiye için ikinci tekrarı olmayacak bir fırsat özelliği taşımaktadır.

İsmet Paşa'nın Lozan macerası 4 Kasım 1922 tarihinde Ankara'dan yola çıkarak İstanbul'a ve oradan da Lozan'a geçmesiyle başlamıştır⁴⁰. Ancak İsmet Paşa ve heyeti, İsviçre'ye ulaştığında katılımcı ülkelerin⁴¹ henüz gelmediğini ve hatta konferansın bir hafta ertelenmiş olduğunu öğrenmiş, bu durum İsmet Paşa'da karamsar bir ruh hali yaratmıştır⁴². Ancak İsmet Paşa bu bir haftalık boşluğu iyi bir şekilde değerlendirmiş ve çeşitli görüşmeler yapmıştır. İsmet Paşa konferansın açılmasına iki gün kala Lozan'a dönmüş ve burada İtalya Başbakanı Benito Mussolini ile temaslarda bulunmuştur. Barışın sağlanacağı konusunda iyimser bir tavır sergileyen Mussolini, kendi hâkimiyetlerinde olan adalar⁴³ konusunda tartışmaya girmeye çekinmiştir⁴⁴.

Konferansta İngiltere Lord Curzon, Fransa Camille Barrere, İtalya Marki Garroni, Türkiye İsmet Paşa, Yunanistan Eleftherios Venizelos, Bulgaristan Aleksandre Stamboliyski, Sovyet Rusya Çiçerin başkanlığındaki heyetler tarafından temsil edilmiştir⁴⁵. Konferansın 20 Kasım 1922 tarihli açılış gününde, İsviçre Cumhurbaşkanı Habb tüm katılımcı ülke temsilcilerini selamlayan ve barış mesajları içeren açış konuşmasını yapmış, ardından Lord Curzon da İngilizce nutkunu vermiştir. Lord Curzon'dan sonra İsmet Paşa da kürsüye çıkarak konuşmasını yapmıştır⁴⁶. İsmet Paşa'nın konuşması Lozan'da adeta soğuk bir rüzgâr estirmiş, hatta konuşma sonrasında yanına gelen Fransız delegasyonundan Bompard, Venizelos'un da bir konuşma yapmak istediğini ancak onu zor ikna ettiğini belirtmiştir. Bu durum konferans boyunca İsmet Paşa Venizelos ile arasında yaşanacak gergin anların adeta habercisi olmuştur.

Heyetler konusunda bir parantez açıldığında, katılımcı her ülkenin konferansa tam donanımlı katıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Türk heyeti

40 İnönü, *a.g.e.* II. Kitap, ss.48-49.

41 Konferansa Türkiye dışında; İngiltere, Fransa, İtalya, Bulgaristan, Japonya, Romanya, Yugoslavya katılırken, Sovyet Rusya Boğazlarla ilgili oturumlara katılmış Amerika Birleşik Devletleri ise gözlemci olarak bulunmuştur.

42 İsmet Paşa, hatıralarında bu durumun canını çok sıkıldığını ifade etmektedir. İnönü, *a.g.e.*, II. Kitap, s.50.

43 Adalar konusundaki tartışmalar özellikle Anadolu'ya yakın adaların Türkiye verilmesi ve böylelikle güvenlik unsurunun ön plana çıkarılması üzerinde yoğunlaşmıştır. On İki Ada ise Trablusgarp Savaşı esnasında İtalya tarafından işgal edilmiş ve daha sonra da Yunanistan'ın adaları işgal edebileceği gerekçesiyle Osmanlı Devleti'ne verilmemiştir. Turan, *a.g.e.*, s.69. Dolayısıyla güncel tartışmalar doğrultusunda On İki Ada'nın Lozan'da kaybedildiği şeklindeki söylemler tarihsel gerçeği yansıtmamaktadır. Mevcut dönem, On İki Ada'nın İtalyan kontrolüne geçmesinden 10 yıl sonrasıdır. On İki Ada 1947 yılında Yunanistan'a verilecektir.

44 İnönü, *a.g.e.*, C.II, ss.57-58.

45 Temuçin Faik Ertan, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Cilt. VI, Sayı. 18, Ankara, Temmuz 1990, s. 619.

46 Konuşma metni için bkz. İnönü, *a.g.e.*, II. Kitap, s. 60-61.

konferansa 35 kişilik kalabalık bir heyetle katılırken⁴⁷, Yunanistan ise, ulaşılabilen bilgilere göre 14 kişi civarında olduğu tahmin edilen bir heyetle konferansa gelmiştir⁴⁸. Yunan heyetinde Venizelos dışında Kaklamanos, V. Dendramis, Mazarakis, Michalakopoulos, C. Collas, M. Theotokas, Politis gibi Yunan siyasi tarihinin geleceğine de yön verecek kişiler bulunmuştur. Bunlardan farklı olarak konferansın ikinci aşamasında bu heyete Yunanistan Dışişleri Bakanı Apostolos Aleksandris de eklenecektir.

Konferansın ilk çalışma günü 22 Kasım 1922 tarihinde başlamış ve ilk yapılan düzenleme, konferansta görüşülecek konuların tasnif edilerek bu tasnife göre komisyonların oluşturulması ve bu komisyonlara başkanlık edecek kişilerin belirlenmesi yönünde olmuştur. Bu çerçevede birinci komisyon Ülke ve Askerlik Sorunları, ikinci komisyon Türkiye’de Yabancılar ve Azınlıklar Rejimi Sorunu, üçüncü komisyon ise Maliye ve İktisat Sorunları Komisyonu adıyla oluşturulmuştur⁴⁹. Birinci komisyona Lord Curzon, ikinci komisyona İtalyan diplomat Garroni, üçüncü komisyona da Fransız temsilci Barrere başkanlık etmiştir. Bu üç önemli komisyona üç büyük devletin yetkililerinin başkanlık etmesi şaşırtıcı değildir. Nitekim bu üç büyük ülke kendilerine, kendilerini en çok ilgilendiren konuların başlıklarını taşıyan komisyonları idare etme fırsatını yaratmışlardır.

Konferansta öncelik, başkanlığını Lord Curzon’un yaptığı ve Trakya’yı da içeren sınırlar konusuna da değinecek olan Ülke ve Askerlik Komisyonuna verilmiştir. Türk ve Yunan heyetlerinin ilk karşı karşıya gelmesi bu komisyonda gerçekleşmiş ve ilk izlenimler bu oturumda şekillenmeye başlamıştır. Diğer yandan konferansın önemli aktörlerinden İngiliz diplomat Curzon ilk komisyon toplantısına adeta herkese meydan okurcasına gelmiş, oturduktan sonra bastonunu masaya koymuş, ayaklarını görevlinin getirdiği tabureye uzatarak konferanstaki nüfuzunu hissettirmiş ve özgüvenini yansıtmıştır⁵⁰. Curzon’un çizdiği bu resim, İngiltere’nin bu konferansı sorunsuz, rahat bir şekilde ve en kısa sürede çıkarları doğrultusunda bitireceği gibi bir düşüncesi olduğunu akıllara getirmesi açısından oldukça farklı bir karedir.

Sekiz aylık maratonun ilk ve zorlu konularından bir tanesi sınırların belirlenmesi odağında Trakya olmuştur. Trakya konusunda ilk sözü alan İsmet Paşa Misak-ı Milli esasları çerçevesinde Batı Trakya için plebisite başvurulması gerektiğini belirtmiştir⁵¹.

47 Türk heyeti hakkında detaylı bilgi için bkz. Karacan, *a.g.e.*, s.60-63.

48 Bu konu hakkında ulaşılabilen tek kaynak, Yunan heyetine ait bir fotoğaftır. Yapılan araştırmada gerek Yunanca gerekse Türkçe kaynaklarda Yunan heyetinin tam sayısına ulaşılamamıştır. Yunan heyeti konusunda ulaşılabilen tek aydınlatıcı kaynak heyetin bir fotoğrafıdır ve bu fotoğrafta 14 kişi mevcuttur. Bkz. EK-3.

49 Seha Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyon Tutanakları ile Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları)*, Cilt I, Kitap I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 13.

50 Ali Naci Karacan, *Lozan*, Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s. 100.

51 Meray, *a.g.e.*, Cilt I, Kitap I, s. 20.

İsmet Paşa'dan hemen sonra söz alan Yunanistan heyeti başkanı Venizelos, avukatlık mesleğinin de vermiş olduğu tecrübeyle adeta savunma niteliğinde bir konuşma yapmış ve henüz ilk komisyon toplantısında Türk heyetinin ciddiyet ve sorumluluğunu anlayamamış olduğunu gösteren bir teklif öne sürmüştür: "*Balkan Yarımadası'nda müteaddit devletler olduğu halde Anadolu'da neden üç devlet kurulmasın? Ermeni Devleti, Rum Devleti ve Türk Devleti...*"⁵² Venizelos bu teklifiyle ideali olan Sevr Antlaşması'nı Türkiye'ye dayatmak konusundaki inadını yenemediğini göstermiştir. Sevr konusunda adeta nabız ölçen Venizelos'un bu oturumda savunmasını inşa ettiği hususlardan biri de Osmanlı Devleti'nin Rum halkını zorla sınır dışı ettiğine yönelik iddiaları olmuştur⁵³. Bu toplantıda Venizelos'un konuşmaları, Yunanların İzmir'e asker çıkarmasını tümüyle haklı kılmaya çalışmak üzerinde yoğunlaşmıştır.

Lozan Konferansı'nın bu ilk oturumunda Venizelos'un, İsmet Paşa'nın ve hatta Curzon'un dünyasında bir Lozan algısının oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu üç önemli adam Lozan'dadırlar ancak geldikleri yerler, başka bir deyişle zihinlerinde onların ideallerine ev sahipliği yapan yerler farklıdır. Onların dünyasında Sevr, Mondros ve Mudanya sadece liman, ilçe veya şehir isimleri değil, aynı zamanda masalarından galip kalktıkları birer simgelerdir. Nitekim Venizelos çıkış noktası olarak Sevr'i referans alırken, Curzon halen Mondros'un etkisini üzerinde taşımaktadır. İsmet Paşa ise açık bir dil kullanmıştır: "*Ben buraya Mondros'tan değil, Mudanya'dan geldim*"⁵⁴.

Diğer yandan bu toplantı, bir sonraki gün devam edilmesi kararıyla sonlanmıştır. Bir sonraki gün devam edecek olan oturum için İsmet Paşa detaylı bir hazırlık yapmıştır. İsmet Paşa'nın yapmış olduğu sert konuşma ile Venizelos'un yüzündeki tebessüm yerini gergin bir ifadeye bırakmıştır. 1921 yılında gerçekleşmiş olan Londra Konferansı'nda savaşmak yanlısı tavır sergileyen Yunan hükümetine⁵⁵ gönderme yapan İsmet Paşa'ya⁵⁶ kısa cevaplar vermeyi yeğleyen Venizelos, konferanstaki en önemli muhatabı olan Türk heyet başkanının savunduğu bazı noktalarda tartışmaya girmeyi reddetmiş ve elindeki verileri ve enerjisini akıllıca kullanmayı hedeflemiştir. Ancak Venizelos'un tavrı konusunda yapılacak bir başka yorum da İsmet Paşa'nın konuşmasına verecek bir cevabının zaten olmamasıdır. Oturumlarda verilecek cevap haklarının İsmet Paşa'nın yanı sıra Venizelos tarafından da saklı tutulması, kartların açık oynanması konusundaki çekimserliği yansıtmaktadır.

Trakya konusunda devam eden oturumların bir Türk-Yunan diplomasi mücadelesi olması beklenirken, konuya Bulgaristan'ın da dâhil olması

52 Karacan, *a.g.e.*, s. 102.

53 Meray, *a.g.e.*, C.I, Kitap I, s.22.

54 *A.g.e.*, s.IX ; Turan, *a.g.e.*, s.57.

55 Londra Konferansı'nda Yunan heyetinin tezleri için bkz. Çağla D. Tağmat, "1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.18, Ankara, 2013, ss.29-52.

56 Meray, *a.g.e.*, C.I, Kitap I, ss.41-42.

Venizelos'un zor anlar yaşamasına neden olmuştur. Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'nin Dedeağaç'ın Bulgar toprağı olması gerektiğı şeklindeki ifadeleri, Venizelos'un iyiden iyiye sinirlenmesine neden olurken Yunan devlet adamı " *Türklere mağlup olduk... Bulgarlara ne oluyor? Bulgarlar neden bizden toprak ister? Bulgaristan'a da mağlup olmadık ya!*" sözleriyle tepkisini dile getirmiştir⁵⁷. Onun bu tepkisi adeta bir patlama niteliğindedir. Diploması platformunda Türklere ek olarak bir de Bulgar talepleriyle mücadele etmek fikri, Venizelos'u sinirlendirmekle kalmamış aynı zamanda tedirgin de etmiştir.

Venizelos'un usta bir diplomat olması, Balkan Savaşları'nda ve Birinci Dünya Savaşı'nda önemli diplomatlarla görüşmeler yapması ve hatta Paris Barış Konferansı'nda toprak taleplerini İtilaf Devletleri'ne samimiyetle açıklaması, onu, heyecanına yenilmeyen başarılı bir hatip olarak tahayyül ettirirken, Lozan'da yaptığı ani çıkışları ve yaşadığı gerilimleri, onun içinde bulunduğu durumla açıklamak gerekmektedir. Dışişleri bakanları nezdinde toplanan Lozan Konferansı'na hiçbir resmi sıfatı olmaksızın katılması, Yunanistan'da iktidarı ele almış olan ihtilal komitesinin onun üzerinde oluşturduğu baskı ve yenilmeye doymamış Yunan ordusunun bir rövanşa hazırlanması, şüphesiz ki Venizelos'un üzerindeki sorumluluğı arttırmış ve onu tahammülsüz bir ruh haline sokmuştur. Gibbons'un deyiimiyle, Venizelos bir zamanlar üzerinde Bizans İmparatorluğu'nun var olduğu bir ülkedeki Helenizmin, son kalıntılarını korumak için adeta bir aslan gibi mücadele etmiştir⁵⁸.

25 Kasım gününe kadar tartışılmaya devam edilen Trakya konusu hakkında bir çözüme ulaşılamaması sonucunda Lord Curzon Trakya konusunun görüşülmesini ertelemiş ve bir sonraki oturumda Ege Denizi'ndeki adalar konusuna geçileceğini açıklamıştır⁵⁹.

İsmet Paşa adalar konusunda coğrafya bakımından Küçük Asya'ya bağlı olan Akdeniz ve Ege Denizi adalarının Anadolu'nun huzuru açısından büyük önem taşıdığını belirtmiştir. İsmet Paşa konu hakkındaki sert çıkışını, Yunanistan'ın emperyalist emelleri ve Anadolu'da bir Yunan İmparatorluğu kurma düşüncesinin, kendisinin bu tezini doğruladığını öne sürerek yapmıştır. Venizelos'un bu adalarda çoğunlukla Rumların bulunduğunu söylemesi ardından beklenenin tersine sakin bir konuşma yapmış ve adaların Yunanistan'a verilmesi halinde Çanakkale'ye yakın olan adalarda çeşitli askeri kısıtlamaların kendilerince kabul edileceğini ifade etmiştir⁶⁰. Venizelos bu oturumda uzlaşmacı ve uyumlu bir tavır sergilemiştir.

Bir önceki oturumdaki tavrılarıyla karşılaştırıldığında Venizelos'un tepki ve değerlendirmelerinin sabit bir çizgide ilerlediğini söylemek zordur. Dolayısıyla onun, güvensiz hissettiğı konuların tartışılma ortamında, gerginliğini ve sınırını kontrol edemediğı yorumu yapılabilir.

57 İnönü, *a.g.e.*, II. Kitap, s.68.

58 Herbert Adams Gibbons, *Venizelos*, Boston Houghton Mifflin Co., 1923, s.408.

59 Meray, *a.g.e.*, C.I, Kitap I, s.98.

60 *A.g.e.*, s.101.

Konferansın Yunan ve bir o kadar da Türk tarafını ilgilendiren diğer önemli bir konusu, ani ve bir o kadar da hızlı bir şekilde ilerlemiş ve tartışılmıştır. Aralık ayının ilk günlerinde nüfus mübadelesinin gündeme gelmesi oldukça önemli bir süreci başlatmıştır. Dr. Nansen'in⁶¹ Ekim 1922'de Türkiye'de ve Yunanistan'da yapmış olduğu araştırmalar sonucu, Atina ve Ankara Hükümetlerinin onaylarını alarak mübadele konusunun hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtmesi sonucunda bu konunun tartışılmasına başlanmıştır⁶².

Konunun geciktirilmemesi hususunda hemfikir olan Türk ve Yunan heyet başkanlarının, mübadele konusundaki tartışmaları ise her ikisinin de sırtladığı ağır sorumluluğu gözler önüne sermektedir. Venizelos Yunanistan'da oturan Türklerin gitmesi konusunda bir direniş sergilemezken, mübadelenin isteğe bağlı gerçekleştirilmesi şeklinde bir görüş ortaya koymuştur. İnsani duygularını burada ön plana çıkararak fikirlerini aktaran Venizelos, İstanbul Rumlarının Yunanistan'a gönderilmesinin ekonomik ve sosyal bir yıkım yaratacağı gerekçesiyle aksi yöndeki ısrarını sürdürmüştür⁶³.

14 Aralık 1922 tarihli toplantıda Venizelos mübadeleye öncelikli olarak insani bakış açısıyla yaklaştığını, mübadeleden nefret ettiğinin altını çizerek Anadolu'dan sınır dışı edildiğini iddia ettiği Rumların geri kabul edilmesi halinde mübadeleden vazgeçebileceklerini ifade etmiştir⁶⁴. Venizelos'un mübadele konusundaki açıklamasında enteresan olan nokta, merhamet ve hassasiyet göstererek başladığı konuşmasına, nefret ettiği mübadeleden belirli şartlar dâhilinde vazgeçebileceğini söylemesidir. Şüphesiz ki bu durumda, Yunanistan'ın kabul edebileceğinden fazla göçmeni zaten almış olmasının etkisi büyüktür. Dolayısıyla Venizelos daha fazla göçmenin Yunanistan'a gönderilmesi konusunda hem duygusal bir engel yaratmaya çalışmış hem de en ufak bir gelişmede mübadeleden vazgeçilmesi fırsatını kollamıştır.

Öte yandan nüfus mübadelesine yönelik çözümlenemeyen sorunların görüşülmesi için gerçekleştirilen toplantı, Türk ve Yunan tarafının karşılıklı ısrarlarına sahne olmuş ve bu ısrarlar, İstanbul'un mübadele dışında bırakılıp bırakılmaması noktasında düğümlenmiştir. Pes etmek istemeyen İsmet Paşa ve heyetinin, İstanbul'un mübadele dışında tutulmasını kabul etmesi, antlaşmanın imzalanması için yeterli olmamış ve Türk heyeti imza için Patrikhane'nin⁶⁵ İstanbul'dan çıkarılmasını şart koşmuştur. İsmet Paşa'nın Patrikhane konusunda mücadele etmesi Lord Curzon'un Noel tatili planlarına kadar etki etmiş ve

61 Fridtjof Nansen; Norveçli uzman ve diplomat.

62 Meray, *a.g.e.*, C.I, Kitap I, ss.118-119.

63 *A.g.e.*, s.125.

64 *A.g.e.*, s.213.

65 Türk Heyetinin Patrikhane'yi Türkiye sınırları dışına çıkarmak isteği, Patrikhane'nin, siyasi olaylara müdahaleci tavrından kaynaklanmıştır. Şüphesiz ki Türk heyetinin bu düşüncesine referans olan olay Milli Mücadele döneminde Patrikhane'nin düşmanca tavrı sergilemiş olmasıdır. Meray, *a.g.e.* C.I, Kitap I, s.341.

Curzon, hükümetine çektiği telgrafta antlaşma imzalanana ya da düşene kadar Lozan'da kalacağını bildirmişti. Bu durum, Curzon'un antlaşmayı imzalamak konusundaki kararlı ve aynı zamanda iyimser bakış açısını yansıtmaktadır. Curzon Türklere antlaşma taslağını ya imzalatacağını ya da belgenin bir bütün olarak reddini isteyeceğini belirtirken, Türk heyetinin gelişmeleri satır satır Ankara'ya rapor ederek zaman kaybetmelerine müsaade etmeyeceğini de belirtmiş ve tahammülsüz tutumunu ortaya koymuştur⁶⁶.

Öte yandan bitmek bilmeyen azınlıklar konusunun görüşüldüğü Aralık ayına damga vuran diğer bir gelişme de İsmet Paşa ve Venizelos'un sert düellosu olmuştur. İki tarafın da isteklerinden taviz vermemesi, Venizelos'un kontrolünü kaybetmesine neden olmuştur. 21 Aralık günü toplantıda, sakin başlayan konuşmasına sert, şiddetli ve tecavüzkâr bir üslupla devam eden Venizelos⁶⁷, oturum başkanı Montagna tarafından sükûnete davet edilmiştir. Ayağa kalkıp ellerini sallayarak konuşan Venizelos'un vücut dili, ruh halini, stresini ve tahammülsüzlüğünü yansıtırken, ağzından dökülen sözler "*sakinim, sakinim, sakinim...*" olmuştur⁶⁸. Venizelos'un bu sinir harbi, oturumun ertelenmesiyle sonuçlanmış ancak takati kalmayan Venizelos, daha sonraki alt komisyon toplantılarında da "*zapt edilemez*" davranışlarda bulunmuştur⁶⁹. Konferansı uzunca bir süre meşgul eden azınlıklar ve mübadele konusu, Türk heyetinin sunduğu maddelerden bazılarının kabul edilmesi ve bazılarının değiştirilmesi kaydıyla nihayete ulaşmıştır. İstanbul Rumlarına karşılık Batı Trakya Müslümanlarının mübadele dışında tutulması karara bağlanırken, nüfus değişiminin insanlık ve sağlık nedenleriyle Mayıs 1923'te başlaması ve İstanbul'da son üç yılda düşmanca tavır sergileyen Rum derneklerinin ve birliklerinin İstanbul'dan uzaklaştırılması kabul edilmiştir⁷⁰. Ancak Patrikhane'nin İstanbul'un dışına çıkarılması konusunda bir sonuç elde edilememiş ve konu, çözüm arayışlarına devam edecek olan alt komisyona havale edilmiştir⁷¹. Çeşitli pazarlıkların gündeme geldiği Patrikhane konusunda gerçekleşen gayri resmi görüşmeler sonunda Lord Curzon azınlıkların askerlik yapabilmesi karşılığında Patrikhane'nin yalnızca dini bir kurum olarak İstanbul'daki varlığını korumasını önermiş ve bu öneri konusunda fikir birliği sağlanmıştır⁷².

Konferansın ilk aşamasının sonlarına doğru, tüm delegelerin yorgun ve sıkılmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki Fransızlar toplu bir barış antlaşması ihtimalinin oldukça uzak olduğunu düşünmüş olacaklar ki Türklerle ikili antlaşma yolunu tercih edeceklerini belirtmişlerdir⁷³. Fransa,

66 EK-4, UK National Archives, CAB/ 24/140/0069.

67 Grew, *Atatürk ve Önü...*, s.24.

68 A.g.e., s.24.

69 A.g.e., s.25.

70 Meray, a.g.e. C.I, Kitap I, s.213.

71 A.g.e., s.213.

72 Melek Fırat, "1923-1939 Yunanistan'la İlişkiler", Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.I, 7. Bsk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.335.

73 Grew, *Atatürk ve Önü...*, s.37.

konferansın bir barış antlaşmasına ulaşmaktan uzak bir yolda olduğunu hissederken, Ocak ayının başında konferans sürecine damga vuran bazı söylentiler gün ışığına çıkmıştır. Bunlardan biri, konferansın dağılma sürecine girmesi halinde Türk kuvvetlerinin güneye çekilme sürecinin başlayacağı ve diğeri de Trakya'da Türk kuvvetleri bulunmayacağı için Yunanların bu bölgeye rahatça girebilecekleri yönündedir. Joseph Grew, anılarında Yunanların konferansı kasıtlı olarak çıkmaza sokmakta olduklarını ve Trakya'yı ele geçirmek istediklerini, hatta Venizelos'un bundan üzüntü duymadığını da belirtmektedir⁷⁴. Benzer bir yaklaşım Herbert Adams Gibbons tarafından da aktarılmıştır. Gibbons, Helenizmin başarısızlığını kesin olarak damgalamadan konferansın sona ermesinin, Yunan menfaatleriyle paralellik teşkil ettiğini ve Yunanlarda yeni bir savaşla şanslarının kolayca dönebileceği algısının kuvvetli olduğunu vurgulamaktadır⁷⁵. Gibbons bunlara ek olarak, Yunan heyetinin artık can sıkıcı olmaya başladığını ve İngiltere'nin buna ses çıkarmamasının da Fransa'yı sınırlandırmekte olduğunu ifade etmiştir⁷⁶.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, 1923 yılının Ocak ayında konferans, sakin bir havada ilerlemiş, görüşmeler de resmi sahadan özel (ikili) temaslara geçmiştir. Kapitülasyonlar ve Musul meselesi gibi konular ağırlıklı olarak özel görüşmeler yoluyla çözümlenmeye çalışılırken⁷⁷, Ocak ayının sonlarına doğru üçüncü komisyonda (Maliye ve İktisat Sorunları Komisyonu) gündeme gelen, Yunanistan'dan istenen tamirat bedeli konusu İsmet Paşa ve Venizelos'u yine karşı karşıya getirmiştir. Tazminatın kaldırılması konusunda ısrarlı bir tavır sergileyen Venizelos, bu tavrına ek olarak tazminat ödenmesini koşula bağlama yolunu seçmiş ve Yunanistan'ın söz konusu tazminatı ödemesi durumunda Türkiye'nin de Yunanistan'a benzer bir ödeme yapması gerekeceğini savunmuştur⁷⁸. Bu tartışma tazminat ve İzmir yangını konusunda odaklanırken, sonuç alınmadan sona ermiştir.

Konferansın ilk aşamasında pek çok konu hakkında uzlaşamazken, taşıdığı insani önem bakımından sonuca ulaştırılan tek konu mübadele olmuştur⁷⁹. Sivil tutukluların geri verilmesi ve savaş tutsaklarının da mübadelesine ilişkin görüşmelerin olumlu sonuç vermesi, 30 Ocak 1923'te, bunun bir antlaşmaya dönüştürülmesi için itici güç olmuştur. Bu bağlamda Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol ile Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Antlaşması imzalanmıştır. Bu çerçevede ahali değişiminin 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak gerçekleşmesi öngörülmüştür⁸⁰.

74 A.g.e., s.28.

75 Gibbons, a.g.e., s.408.

76 Grew, *Atatürk ve İnönü...*, s.29.

77 Karacan, a.g.e., s.206.

78 A.g.e., s.232.

79 Nüfus Mübadelesi ve mübadillerin yerleştirilmesi konusundaki detaylar için bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

80 Meray, a.g.e., C.II, s.82.

Konferans'ın kesintiye uğramasına az bir süre kala, Şubat ayının başında Yunan yetkililerin konferansa bakış açısı oldukça kötümserdir. Venizelos, Lozan'dan Atina'ya gönderdiği telgrafta Trakya'da harekete geçecek donanımlı orduları olduğu takdirde Türklerin inadının kırılabileceğinden ve Trakya konusunda İtilaf Devletleri'nin tavizkar bir tutum sergilediklerinden bahsetmektedir⁸¹.

Yaklaşık iki ay boyunca büyük zaman, fedakârlık ve çalışma azmiyle devam eden konferans, İtilaf Devletleri'nin hazırladığı 150 sayfalık, 160 maddelik ve 9 bağlı projeden oluşan bir anlaşma tasarısının⁸² Türklere sunulmasıyla ilk aşamasının son dönemecine girmiştir. 31 Ocakta son kez toplanan konferansta ilk olarak söz alan Curzon, antlaşma metninin amacını özetlerken, ikinci olarak söz alan Marki Garroni Türk tarafına telkinler ve tekliflerde bulduklarını, ancak hepsinin Türk heyeti tarafından reddedildiğini belirtmiştir. Son olarak söz alan Fransız delege Bompard ise adeta tehditkâr bir tavırla İsmet Paşa'ya üst perdeden konuşarak şunları söylemiştir: *"Paşa, vatan topraklarını ne büyük bir bilgi ve cesaretle müdafaa etmiş olduğunuzu herkes biliyor, şimdi artık savaşmak değil on senelik muharebelerle bitmiş, harap olmuş memleketinizi imar etmek zamanıdır. Barışsız imar olur mu? Şüphesiz ki hayır!... Türkiye'nin mukadderatı bir kez daha sizin ellerinize emanet edilmiş oluyor..."*⁸³.

İsmet Paşa toplantıdan sonra Lord Curzon ile gerçekleştirdiği özel görüşmede 8 günlük bir mühlet istemiştir. Ali Naci Karacan, bu sekiz günlük sürenin bir spor meydanında bir halatın iki tarafına geçen ve var kuvvetleriyle birbirini çekmeye çalışan iki sert denizci takımının müsabakasına benzetilebileceğini ifade etmektedir⁸⁴. Gerçekten de aktarılan bilgiler böyle bir görüntüyü akıllara getirmektedir. Belki Karacan'ın bu yorumuna eklenebilecek tek şey, halatın nasıl bir güçle çekildiğinden ziyade uygulanan çekme tekniğinin önemidir.

3. Konferansın Kesintiye Uğraması ve İkinci Aşamasında Venizelos'un Mücadelesi

4 Şubat günü, konferansın kaderi üzerinde keskin bir etki yapacak olan cevap, Türk heyetiyle beraber son sözü söylemeye giden İsmet Paşa tarafından verilmiştir. İsmet Paşa, Türk milli egemenliğine aykırı hiçbir kaydı kabul etmeyeceğini söyleyerek Müttefik Devletlerin tekliflerini reddetmiştir⁸⁵. Böylelikle Lozan görüşmelerinin ilk aşaması Şubat 1923'te İsmet Paşa'nın, Lord Curzon'un adeta ultimatom havası taşıyan antlaşma şartlarını imzalamayı

81 Gonatas, *a.g.e.*, s.267.

82 Anlaşma tasarısının genel hatları için bkz. Karacan, *a.g.e.*, ss.233-234.

83 Karacan, *a.g.e.*, s.241.

84 *A.g.e.*, s.245.

85 İsmet Paşa'nın ret cevabı vermesindeki önemli nedenlerden bir tanesi kapitülasyonların kaldırılmasının Müttefik Devletler tarafından kabul edilmemesidir. *A.g.e.*, ss.252-253.

reddetmesiyle sona ermiştir⁸⁶. Yunan tarafına göre ise konferansın kesintiye uğramasındaki nedenler doğrudan Yunanistan ile ilgili olan görüşmelerin sonuçsuz kalmasıdır⁸⁷.

Konferansa ara verilmesiyle Türk heyeti 7 Şubat sabahı Lozan'dan hareket etmiş⁸⁸, 20 Şubat sabahı Ankara'ya varmıştır⁸⁹. İsmet Paşa ve heyetinin Türkiye'ye vardığı gün, İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nin⁹⁰ devam ettiği döneme rastlamaktadır. Türkiye İktisat Kongresi'nin Lozan dönemine denk gelmesiye bir tesadüf değildir. Özellikle kapitülasyonlar konusunda hiçbir şekilde anlaşmaya varılamamış olması ve bu konunun konferansın çıkmaza sürüklenmesindeki etkisi, Türkiye'nin izleyeceği ekonomi politikasının yeni yolunu çizmesi ve ekonomik esasların dış dünyaya da duyurulması açısından büyük önem taşımaktadır.

İsmet Paşa ve heyetinin Müttefik Devletlere ve onların değiştirmek istemediği düzene karşı sonuna kadar direndiği Lozan Konferansı, heyetin Türkiye'ye dönmesiyle TBMM'de gündeme gelmiştir. Özellikle 27 Şubattan itibaren TBMM'de Lozan Konferansı ile ilgili görüşmeler esnasında heyet ve hükümet sert eleştirilere uğramıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın heyetten yana tavır sergilemesi tartışmaların şiddetini azaltırken, Lozan görüşmelerinin yeniden başlayabilmesi için çalışmalara hız verilmiş ve 8 Mart günü Batılı Devletlere barış koşullarını açıklayan bir nota gönderilmiştir. 28 Martta notaya olumlu cevap veren İtilaf Devletleri, görüşmelerin 23 Nisan günü yeniden başlayacağını duyurmuşlardır⁹¹. Konferans başlamadan önce Amerikalı Chester Grubu'na verilen imtiyazlar da konferans esnasında Amerika desteğini sağlamak açısından oldukça önemlidir⁹².

İtilaf Devletleri'nin görüşmelere yeniden başlanacak tarihi bildirmelerinin ardından Türkiye'de konferansın ikinci aşaması için yapılan çalışmalar hız kazanmış, bu çerçevede 1 Nisan 1923'te Meclis feshedilmiş, hükümete ve Lozan Konferansı'ndaki Türk heyetine yönelik sert tutum takınan muhalif grubun etkisi azaltılmaya çalışılmıştır.

Diğer yandan Konferansın çıkmaza girmesi Yunan yönetiminde bir memnuniyet havası yaratmıştır. Her an olumsuz bir gelişmeyi savaş gerekçesine dönüştürmeye hazır Yunan yönetimi Meriç'teki ordularına yeni bir saldırı için

86 Hristodoulidi, *a.g.e.*, s.163.

87 Cihangir, *a.g.m.*, s.145.

88 Aydemir, *a.g.e.*, C.II., s.251.

89 *A.g.e.*, s.253.

90 Türkiye İktisat Kongresi hakkında detaylı bilgi için bkz. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988, ss.33-34.

91 Ertan, *a.g.m.*, s.621.

92 Chester İmtiyazı hakkında detaylı bilgi için bkz. Bige Sükan Yavuz, "Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Chester Demiryolu Projesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.24, Ankara, 1999, ss.527- 561.

hazırlanma emri verirken⁹³, Yunanistan bu dönemde tüm dikkatini Türkiye'ye karşı savaş hazırlığına vermiştir. Bu durum, temin edilmeye çalışılan barış ortamına olan Yunan bakışını oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yunanistan'da savaş çanlarının çalması dış politikada Yunanlıları kendi yanlarına müttefik bulmak telaşına düşürmüştür. Ancak Fransa'nın Yunanistan'a dostça davranmaması, İtalya'nın düşmanlığını gizlememesi, İngiltere ve Amerika'nın ilgisiz kalması⁹⁴ Yunanistan'ın dış politikada tamamen yalnızlaşmasına neden olmuştur.

Öteyandan Yunanistan'ın uluslararası politikada yalnız kaldığı dönemde, başka bir deyişle İtilaf Devletleri'nin konferansın yeniden toplanacağını ilan etmesinin ardından Yunan General Plastiras cepheden cepheye koşmaktadır. Aynı dönemde, Nisan ayında Plastiras savaşmak konusundaki eğilimini, Venizelos'a çektiği bir telgrafta da belirtmiş ve ordudaki yüksek moralden ve kenetlenmeden bahsetmiştir. Venizelos ise Plastiras'ın savaş yanlısı tutumuna yeşil ışık yakmış ve konferansta sağlanacak barışın mağlup bir başarı olacağı yönünde cevap vermiştir⁹⁵. Venizelos'un bu açıklamaları, barışın sağlanması konusundaki isteksizliği olarak yorumlanabilecekken, ihtilal komitesiyle ters düşmeme çabası olarak da yorumlanabilir.

Yunanistan'da bu gelişmeler yaşanırken konferansın, karşılıklı yazışmalar sonunda bazı farklılıklarla yeniden toplanması kararı alınmıştır. Konferansın ikinci aşamasında dikkati çeken en önemli nokta, Türk ve Yunan heyetleri dışındaki tüm katılımcı ülke heyetlerinin değişmiş olmasıdır. Bu değişim İngiltere'nin, mevcut sorunlarını kısmen de olsa çözüme kavuşturması, İtalya ve Fransa'nın ise çözüme kavuşturamamasından kaynaklanırken, Türk ve Yunan heyetlerinde ise bir değişiklik olmamıştır. İki ülke arasında konferansın ilk aşamasında yalnızca mübadele konusunun çözümlenmesi ancak Trakya meselesi ve tazminat konusunda yol alınamaması, İsmet Paşa ve Venizelos'un aynı masada yeniden buluşmasına neden olmuştur.

Başka bir deyişle, aralarındaki sorunları tam anlamıyla çözemeyen İsmet Paşa ve Venizelos kozlarını paylaşmak için konferansın ikinci aşamasında yeniden karşı karşıya gelmişlerdir. Bu süreçte Venizelos'un daha ılımlı ve sakin bir tavırla başlangıç yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Lozan Konferansı ikinci defa 23 Nisan 1923 tarihinde toplanmıştır. Bu dönemde katılımcı ülkelerin heyet başkanlarının seçimi konusunda da daha esnek ve uzlaşmacı kişilerin tercih edilmiş olması⁹⁶, akıllara Müttefik Devletlerin barış yapmak konusunda istekli olduklarını getirmektedir. Nitekim konferansa ara verilen dönemde Londra'da İtilaf Devletleri temsilcileri arasında yapılan

93 Shaw, *a.g.e.*, Volume IV, s.1948.

94 Salahi Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.362.

95 Kostas Hatziantonios, *Theodoros Pagkalos*, Ioikos, Athina, 2004, s.223.

96 Karacan, *a.g.e.*, s.280.

görüşmelerde konferansı çıkmaza sürükleyen birtakım konularda⁹⁷ mutabakata varılarak konferansın yeniden toplanmasına dair karar alınmıştır⁹⁸.

İngiltere'yi Sir H. Rumbold, Fransa'yı General Bompard ve İtalya'yı Montagna başkanlığındaki heyetlerin temsil ettiği konferans yine Uşi'de Şato Oteli'nde faaliyetlerine başlamıştır⁹⁹. Heyetlerdeki kişi sayısının sınırlandırıldığı ikinci konferansta farklı olan diğer bir nokta da tali komisyonların oluşturulmaması olmasıdır¹⁰⁰. İkinci defa toplanan konferans seri ve verimli çalışmayı hedefleyen bir plan dâhilinde çalışmalarına başlamıştır.

Konuşulacak ilk mesele, konferansı çıkmaza sokan toprak ve para meselelerine ayrılmış, barış antlaşmasında yer alacak maddelerin tartışılması safhasına geçilmiştir. Türk-Yunan sınırı konusunu kapsayan ikinci maddenin görüşülmesi esnasında İsmet Paşa, Rumbold ve Pelle arasındaki görüşme Talveg Hattı konusunda düğümlenmiştir. Meriç'ten akan suları ortasından ikiye ayıran farazi bir hat anlamına gelen Talveg Hattı, Türk heyetinin Trakya'da istediği sınırı belirtmesi açısından önemlidir. Rumbold bu hattın tam olarak tayin edilmesinde güçlükler yaşanacağını açıklayarak Türklere, Meriç'in sol kıyısını sınır olarak kabul etmeleri konusunda ısrar etmiş ve görüşmeler sonraya bırakılmıştır¹⁰¹.

İlerleyen oturumlarda, tartışmalar mali konular ve adalar üzerine yoğunlaşmış ve hız kazanan konferans görüşmeleri borçlar, kapitülasyonlar ve imtiyazlar üzerine odaklanmıştır.

Öte yandan maddeler üzerinde görüşülerek bir antlaşma taslağı oluşturulmaya çalışılırken, en zor karara bağlanan konulardan biri Türkiye'nin Yunanistan'dan alacağı tazminat konusu olmuştur. Öyle ki bu konunun tartışılma safhasına, Yunanistan'ın tavrı damga vurmuştur. En korktuğu ve tedirgin olduğu nokta, Türklerle Müttefikler arasındaki konuların halledilerek, Yunan tazminatı konusunun sona bırakılması olan Venizelos, böyle bir durumda Müttefiklerin Yunanistan'ı yalnız bırakacağı endişesini yaşamıştır¹⁰².

Yunanistan'daki ihtilal komitesinin Venizelos üzerindeki baskıyı arttırması ve savaşa adeta bahane araması, Venizelos ile Yunan hükümeti

97 Londra'da yapılan görüşmelerde kapitülasyonların kaldırılarak barış görüşmelerine devam edilmesi kararı alınmıştır. Cihangir, *a.g.m.*, s.148.

98 Cebesoy, *a.g.e.*, s.319; Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, 2.Bsk., Boyut Kitapları, İstanbul, 2000, s.495; Michael Dockrill, "Britain and The Lausanne Conference 1922-1923", *The Turkish Year Book of International Relations*, Volume:23, Ankara University Faculty of Political Science, 1993, s.10.

99 Karacan, *a.g.e.*, ss.280-281.

100 Bu konuda akıllara gelen ilk soru, ilk aşamada alt komisyonlarda görüşülen ve karara bağlanamayan konuların ne olduğudur. Bu konuyla ilgili bir açıklama dikkati çekmezken, akla en yakın cevap, tüm sorunların ana komisyonlar tarafından ele alınıp çözüme ulaştırıldığıdır.

101 Karacan, *a.g.e.*, s.293.

102 *A.g.e.*, s.394.

arasında soğuk rüzgârlar esmesine neden olmuştur. Zira bu konuda Venizelos'un İsmet Paşa ile görüşmek istemesi ve onunla dertleşmesi oldukça ilgi çekicidir. Venizelos, İsmet Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmede ülkesindeki askeri ihtilal komitesinin yönetimde olmasından yakınmış ve ihtilal komitesinin ikna edilmekten uzak tutum sergilemesinin, kendi durumunu zorlaştırdığını ima etmiştir. Tüm bunlara ek olarak kendisinin bu konferansta barışı sağlamaktan yana olduğunu da vurgulamıştır¹⁰³.

Bu görüşmede Venizelos'un içini dökmesi yalnızca ülkesindeki durumu anlatmasıyla kalmamış, Müttefiklerin davası için hizmet gördüklerinden, felakete uğradıklarından ve şimdi de Müttefiklerin kendilerini ortada bıraktıklarından yakınmasıyla devam etmiştir¹⁰⁴. Konferansın ilk aşamasında mesafeli bir duruş sergileyen Venizelos'un İsmet Paşa ile dertleşmesi, ona içini dökmesi, kendisinin artık psikolojik açıdan tükenme noktasına ulaştığı izlenimini yaratırken, en büyük siyasi rakibiyle dostane ilişkiler kurmaya çalışması açısından önemlidir. Bu durum siyasetin bir aracı olan diplomaside kendini gösteren hırs ve mücadelenin, gayri resmi ortamlarda yerini siyasetten uzak daha insani duygulara bırakabileceği şeklinde de yorumlanabilir.

Venizelos'un gerek İsmet Paşa gerekse diğer ülke diplomatları tarafından nasıl görüldüğü ya da tanındığı önemli bir noktadır. İsmet Paşa'nın gözünde Venizelos hakikaten usta bir politikacıdır ve Avrupa'da son derece itibarlıdır. Onu zeki, güler yüzlü, kendinden 20 yaş büyük, dünya meselelerini iyi bilen ve kendine çok güvenen bir politikacı olarak tanımlayan İsmet Paşa, Venizelos'un, sözüne inanılan bir kişi olduğunu da ifade etmiştir¹⁰⁵. Şüphesiz ki bu düşünceler İsmet Paşa'nın kişisel fikirleridir. Ama onun bu fikrini destekleyenler de mevcuttur. Konferansın devam ettiği günlerde Müttefik Devletlerin temsilcilerinden biri İsmet Paşa'ya Venizelos hakkında şunları söylemiştir: *"Biliniz ki Venizelos mühim bir şahsiyete sahiptir ve gerek Versay Muahedesinde gerekse diğer muahedelerde bir yıldız gibi parlamıştır. Bütün bu faaliyetler esnasında daima Amerika Başkanı Wilson'un dizinin dibinde olmuştur."*¹⁰⁶.

Yüz yüze iletişimin güç kazandığı, heyet başkanlarının söz konusu diplomatik ortama alışmaya başladığı konferansın Mayıs ayı, hem görüşmeler hem de Yunanistan'da yaşanan gelişmeler açısından oldukça hareketli geçmiştir. 7 Mayıs'ta Yunanistan'da İhtilal Meclisi Gonatas önderliğindeki kadroyla toplanmış, oybirliğiyle savaşa devam etme kararı almış ve önder kadro tarafından bir protokol imzalanmıştır¹⁰⁷. Venizelos'u, tazminat konusunun çözümünüyle ilgili acele ettiren bu olay, onu İsmet Paşa ile özel görüşmeler yapma noktasına

103 İnönü, *a.g.e.*, II. Kitap, s.120.

104 *A.g.e.*, s.121.

105 *A.g.e.*, s.126.

106 *A.g.e.*, s.124. Ayrıca Wilson ve Venizelos arasındaki siyasi ilişkiyi özetleyen bir de karikatür vardır. Karikatürde Wilson dış hekimi, Venizelos da Wilson'un asistanı olarak yansıtılmıştır. Bkz. EK-5.

107 Hatzhantoniou, *a.g.e.*, s.223.; Gonatas, *a.g.e.*, s.268.

getirmiştir. İçinde bulunduğu gergin durumu İsmet Paşa ile olan konuşmasına da yansıtan Venizelos, açıkça olmasa da bir savaş ihtimalinden söz etmiş ve İsmet Paşa büyük şaşkınlık yaşamıştır¹⁰⁸. Grew'un aktardığına göre, Venizelos bu görüşme esnasında kavgacı ve tehditkâr bir üslup kullanmış ve İsmet Paşa da "Sizin amacınız beni tehdit etmek mi?" şeklinde karşılık vermiştir¹⁰⁹.

Mayıs ayına rastlayan, Türklerin tamirat bedelinin karşılığını para olarak almaya çalıştıkları ve Venizelos'un buna tüm gücüyle direndiği anda beklenmedik bir gelişme yaşanmış ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Apostolos Aleksandris ihtilal komitesinin kararıyla Lozan'a gönderilmiştir¹¹⁰. Venizelos'un tazminat konusunda İsmet Paşa'yı ikna edememesi, Aleksandris'in anlaşmazlığın devam etmesi halinde Venizelos'un yerine konferansa devam etme yetkisini almasına neden olmuş, ancak Aleksandris bu yetkisini kullanmamıştır¹¹¹. İhtilal komitesi Venizelos'a güvenmekle hata etmiş olduğunu düşünmüş olacak ki, tamirat konusunun yarattığı kriz sonucunda Yunan Dışişleri Bakanı ani bir şekilde Lozan'a gitmiştir.

Aleksandris'in Lozan'a gittiği sırada (13 Mayıs 1923) Yunan ordusu herhangi bir anlaşmazlığa karşı Meriç'te tüm savaş hazırlıklarının tamamlanmış, Plastiras ve Pangalos harekât için son düzenlemeleri gerçekleştirmiştir¹¹². Diğer yandan, Aleksandris'in gerek Lozan'da gerekse İsmet Paşa'ya karşı takındığı tavır Venizelos'ununki aratır nitelikte olmuştur. Grew, Aleksandris'in, Yunanistan'ın tazminat ödemektense savaşımaya hazır olduğunu söylediğini belirtirken, Yunan araştırmacı Hatziantoniou'nun aktardığı bilgi de Grew'ununki doğrular niteliktedir. Yazar, Aleksandris'in İsmet Paşa'ya, anlaşma sağlanamadığı takdirde ateşkesi bozacaklarını açıkça söylediğini aktarmaktadır¹¹³.

Yunanistan'ın savaş yanlısı tutumu, Müttefiklerin Türkiye'yi, tazminatı para olarak almak yerine Karaağaç'ı almaları konusunda ikna etmeye çalışmaları gibi bir sonuç doğurmuş, Pelle ile Montagna, konferansın çalışamaz duruma gelmesinden duydukları endişeyi İsmet Paşa'ya iletmişlerdir¹¹⁴.

Konferans, Yunanistan'ın restiyle çalkantılı bir sürece girerken Montagna Venizelos'a, olası bir savaşın doğuracağı sonuçları hatırlatmış ve savaşın çıkması halinde Anadolu'da 400 bin Yunan'ın hayatını kaybedebileceği ihtimalini hatırlatmıştır. Venizelos'un Montagna'ya verdiği cevap ise İtalyan temsilciyi oldukça şaşırtmıştır: "Öyle bir şey olursa biz de Yunanistan'daki Müslümanları öldürürüz...". Onun bu cevabına karşılık Montagna bunun kasaplık olduğunu ve bunu nasıl göze alabildiklerini sormuştur, Venizelos kendi verdiği cevap

108 Karacan, *a.g.e.*, s.295.

109 Grew, *Atatürk ve İnönü...*, s.48.

110 Hatzhantoniou, *a.g.e.*, s.223.

111 *A.g.e.*, s.223.

112 Hatzhantoniou, *a.g.e.*, s.223.

113 *A.g.e.*, s.223.

114 Grew, *Atatürk ve İnönü...*, s.49.

karşısındaki mahcubiyetini saklayamamıştır¹¹⁵. Venizelos'un konferansın ikinci aşamasında ılımlı olarak nitelendirilebilecek olan tavır ve tutumları, Yunanistan Dışişleri Bakanı Aleksandris'in Lozan'a gelmesiyle yerini gergin ve hatta sert bir hale bırakmıştır. Aleksandris'in tavizkar olmayan tavrı kısa süre içerisinde Venizelos'u da etkilemiş ve tamirat bedeli konusunda iki Yunan siyasetçi ortak paydada buluşmuştur.

Aleksandris ve Venizelos'un isteklerinin derhal yerine gelmemesi halinde konferansı terk edecekleri restini çekmelerine karşılık İsmet Paşa Ankara'dan bilgi almak için mühlet istemiştir. Grew, İsmet Paşa ile bu konuyla ilgili yaptığı konuşmada onun ne düşündüğünü anlamının oldukça güç olduğunu ifade etmektedir¹¹⁶.

Tazminat konusuna verilecek son şekli belirlemek amacıyla başlayan oturum itinalı oturma düzeniyle ilgi çekmiştir. Başkanlık koltuğunda oturan Pelle ile İsmet Paşa karşı karşıya otururken, İsmet Paşa ve Venizelos'un arasına, olası bir tartışma anında müdahale edebilmesi amacıyla Romen temsilci Diamondy oturmuştur¹¹⁷. Ciddi bir atmosfer içinde gerçekleşen oturumda ilk aşamada gergin bir hava teneffüs edilirken bu ortam, İsmet Paşa'nın Karaağaç'ı kabul etmesi ve Diamondy'nin iki heyet başkanı arasındaki koltuğunu Venizelos'a terk etmesiyle yerini aniden pozitif bir ortama bırakmıştır. Anlaşma dostane bir şekilde tartışılmış, İsmet Paşa ve Venizelos kollarını birbirlerinin omzuna atarak sohbet etmişlerdir. Grew bu manzarayı "...gülüşerek konuşuyorlardı, neredeyse sarılacaklardı..."¹¹⁸ şeklinde aktarırken, toplantının karşılıklı teşekkürlerle sona erdiğini ifade etmektedir.

Tamirat bedeli konusunda talimatnamenin dışına çıkarak hükümetinin tepkisini çeken İsmet Paşa, diğer konularda da başarı sağlanması amacıyla bu yolu tercih ettiğini savunurken tamirat sorunu Mustafa Kemal'in "*tamirati kabul etmek veya etmemekte ısrar yoktur*" şeklindeki telgrafıyla İsmet Paşa'nın istediği şekilde sonuçlanmış¹¹⁹.

4. Venizelos'un İmzası

24 Temmuz 1923 günü; büyük uğraşlar, emekler, gerilimler ve toplantılar sonunda İsmet Paşa büyük bir sorumluluğu layıkıyla taşımanın ve Türkiye'nin geleceğinin, tam bağımsızlığının ve zaferinin hediyesini, kendi attığı imzayla aldı.

Öte yandan Venizelos, İsmet Paşa kadar memnun değildi, derin bir üzüntü içindeydi. Antlaşmaya attığı imzanın ardından başı önde ve

115 A.g.e., s.49

116 Joseph C. Grew, *Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisi'nin Anıları, Lozan Günlüğü*, Matbaa 70, İstanbul, 2001, ss.122-123.

117 Grew, *Atatürk ve Önü...*, s.51.

118 A.g.e., s.51.

119 Ertan, *a.g.m.*, s.624.

düşünceli bir şekilde binadan çıktı ve arabasına yöneldi¹²⁰. Yılların birikimi ve tecrübesiyle donanmış bir diplomat, her bir katılımcı ülke için hayati öneme sahip bu antlaşmaya imza atarken ülkesi için beklentilerini elde edemiyordu ve antlaşmanın imzalandığı günkü hislerini şu şekilde aktarıyordu:

“Bana barışın imzalanmasıyla ilgili düşüncelerimi soruyorsunuz. Sevr Antlaşması'nı tümüyle hükümsüz kılan Lozan Antlaşması'nı imzalarken duyduğum derin hüznü/melankoliyi sizden nasıl saklayayım. Bu antlaşmanın altına imzayı, ülkeme hizmet sunmanın bilinciyle attım. Yenildik ve diplomatik olarak yalnızdık, bizi yenilgiye sürükleyen bir siyasetin içine girdik, Yunanistan'ı tamamen yıkıma sürükleyen savaşın devam etmesi olanaksızdı. İhtilal, ordunun muhteşem bir şekilde yeniden örgütlenmesini başarırken, biz de savaş döneminin bitmesini ve ülke içinde yeniden örgütlenmeyi sağlayan barışı başardık. Eğer ülke içindeki acıları durdurarak ve yönetimin düzenli işleyişini geri getirerek, özgür seçimler vasıtasıyla ülkeye koşullara uygun yönetim sunabilen ulusal temsilciler oluşturmayı başarırsak, inanıyorum ki artık geleceğe güvenle bakabiliriz.”¹²¹

Benzer bir yazıyı İhtilal Komitesine telgraf olarak da çeken ve kendisine olan güvenlerinden dolayı Komiteye teşekkür eden Venizelos'un¹²² bu açıklamaları incelemeye ve değerlendirilmeye değerdir. Üzüntü, mahcubiyet, pişmanlıkla beraber umudun da eksik olmadığı hislerini açıklarken bir hesaplaşma içine girdiği de aşikârdır. Sevr'in artık tamamıyla yok olduğunu kabul etmek, Yunan diplomatta bir sarsıntı yaratmış ancak, bu uğurda girilen Küçük Asya Macerasının da politik bir hata olduğunu kabul etmesi ve hatta savaşın devam etmesinin Yunanistan açısından bir yıkıma neden olacağını açıklaması, onun gerçekçi bakış açısını ortaya koymuştur. Venizelos'un *“diplomatik bir yalnızlık içindeydik”* açıklaması ise görelilik olarak doğru ve görelilik olarak abartılıdır. Lozan'da uzunca bir süre Lord Curzon tarafından deyim yerindeyse himaye edilen Yunan heyet başkanının yalnız kalma sürecinde İsmet Paşa'nın mücadelesinin de etkisi olmuştur. Ancak Lozan Konferansı esnasında büyük devletlerin Yunanistan'ın sorunlarıyla eski konferanslara¹²³ oranla çok da ilgilenmediği bir gerçektir. Öyle ki bu devletlerin öncelikli hedefi Türkiye'den bir ayrıcalık kazanmak üzerine yoğunlaşmıştır¹²⁴. Lozan'a giderek Yunan heyeti başkanı olarak görev yapması Venizelos için elbette ki kolay olmamıştır. Ancak er ya da geç, iyi ya da kötü, barışın sağlanması, şüphesiz ki Venizelos'u psikolojik bir rahatlama içine sokmuştur. Venizelos konferans esnasında tüm yaşananlara, gerilimlere, zorlu diplomasiye rağmen *“barışı başardık”* diyebilmiştir.

Yunan basını genel anlamda Lozan'a, özel anlamda da Venizelos'a çok da

120 EK-6, Venizelos'un antlaşmaya imza attıktan sonra bina çıkışındaki fotoğrafı. Bu fotoğrafta Venizelos oldukça düşünceli ve durgun görünmektedir.

121 EK-7, Arxeio Eleftherios Venizelos, Mouseio Benaki, Fakelos: 269-51, 173-269-51.

122 *Makedonia Gazetesi*, 26 Temmuz 1923.

123 Özellikle Paris (1919) ve Londra (1921) Konferansları'nda Yunanistan, hem Müttefiklerince himaye edilmiş hem de ön planda tutulmuştur.

124 Gibbons, *a.g.e.*, s.408.

anlayışlı bir yaklaşım sergilememiştir. Patris gazetesi Lozan Barış Antlaşması'nın Avrupa'nın manevi çürümesinin sembolü olarak tarihe geçtiğini satırlarına yansıtırken, antlaşmayı Helen ulusunun cenazesi olarak yorumlamıştır. İngiltere ve Venizelos yanlısı Estia gazetesi ise antlaşmayı Yunanistan'dan çok İtilaf Devletleri'nin yenilgisi olarak değerlendirmiştir¹²⁵.

Sonuç

Lozan Barış Konferansı bazı ülkelerin engellere takılarak sendelediği, bazılarının parkuru keşfetmeye çalıştığı, kimilerinin rakiplerini hafife aldığı veya soluğunun kesildiği uzun mesafeli bir engelli koşu olmuştur. İsmet Paşa ve Venizelos açısından ise bu konferans şüphesiz ki yeni başlangıçların dönemecidir. Lozan'ın siyasi bir antlaşma olması, siyasetçi figürünü daha etkin kılarken Venizelos ön plana çıkmış, ama bununla birlikte askerlik mesleğinden gelen ve mütarekelere yatkın olan İsmet Paşa da diplomaside kendini kanıtlama fırsatı bulmuştur.

Konferans, büyük devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda kâr elde etmek istedikleri bir platform haline dönüşürken, İsmet Paşa'nın çabası, mevcut var olma mücadelesini tasdik ettirmek, Venizelos'un ki ise yenik olarak çıktığı bir savaştan ülkesini en az zararla kurtarabilmek üzerine yoğunlaşmıştır. Venizelos'un, uluslararası diplomatik görüşmelere daha evvelden aşına olması, onun özgüvenini sağlamlaştırmıştır. Konferansın ilk aşamasında Venizelos adeta Lord Curzon tarafından korumaya alınmıştır. Konferansın ikinci aşamasına ılımlı başlayan Venizelos ilerleyen süreçte tedirginlikleri ve telaşları ve hatta tez canlılığı karşısında zaman zaman paniklemiştir.

Konferansta dikkati çeken önemli karakterlerden biri olan Venizelos'un ruh halinin çok da stabil olduğunu söylemek zordur. Öyle ki bazı zamanlarda ani çıkışlar yaparak bir sinir harbine sürüklenirken, bazı zamanlarda suskunluğunu ve sakinliğini muhafaza etmiştir. Özellikle paniklediği anlarda kendini kontrol etmekte zorluk çeken deneyimli Yunan siyasetçi için Lozan, yepyeni bir sınav ve tecrübe olmuştur. Venizelos'un, yaşına ve siyasi deneyimlerine bakıldığında Lozan'ın onda çok farklı bir yeri olduğu muhakkaktır. Siyasi arenada her zaman her şeyin planlandığı şekilde gitmeyeceğinin bir kanıtı olan bu konferans, Venizelos'un bundan sonraki dönemlerdeki siyasi çizgisini de doğrudan etkilemiştir. Venizelos, 1924 yılında uzun yıllar ara verdiği aktif siyasi yaşamına yaklaşık bir ay sürecek olan başbakanlık göreviyle geri dönüş yapmış ve bundan sonraki dış politikasını, özellikle Türkiye'ye yönelik barışçıl ve uzlaşmacı adımlarla geliştirmiştir.

125 Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri...*, ss.363-364.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Arxeio Eleftherios Venizelos, Mouseio Benaki, Fakelos: 040-45, No: 173.040.045.
(Eleftherios Venizelos Arşivi Benaki Müzesi-Yunanistan).

Arxeio Eleftherios Venizelos, Mouseio Benaki, Fakelos: 029-43, No: 173-029-043.
(Eleftherios Venizelos Arşivi Benaki Müzesi-Yunanistan).

Arxeio Eleftherios Venizelos, Mouseio Benaki, No: 101-01-225 (Krikatür).
(Eleftherios Venizelos Arşivi Benaki Müzesi-Yunanistan).

Arxeio Eleftherios Venizelos, Mouseio Benaki, No: 201.03.117 (Fotoğraf).
(Eleftherios Venizelos Arşivi Benaki Müzesi-Yunanistan).

UK National Archives, (İngiltere) CAB/ 24/ 155/0039

UK National Archives, (İngiltere) CAB/ 24/140/0069.

II. Süreli Yayınlar

Makedonia Gazetesi (Yunanistan).

III. Kitaplar

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı
Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C.I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

BABİNIOTİS, Georgios, *Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas*, 3.Bsk., Kentro Leksilogias
E.R.E, Athina, 2008.

BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988.

CEBESOY, Ali Fuat, *Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1957.

CLOGG, Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

EARL OF RONALDSHAY, *The Life of Lord Curzon: Being the Authorized Biography
of George Nathaniel Marquess Curzon of Kedleston*, K.G, Volume 3, Ernest
Benn LTD., London, 1928.

GİBBONS, Herbert Adams, *Venizelos*, Boston Houghton Mifflin Co., 1923.

GREW, Joseph C., *Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisi'nin Anıları, Lozan Günlüğü*, Matbaa 70, İstanbul, 2001.

_____, *Atatürk ve İnönü: Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisi John Grew'ın Hatıraları*, Cem-Zi Matbaası, İstanbul, 1966.

GONATAS, Stylianos, *Apomnimonevmata 1897-1957*, Athinai, 1958.

HATİPOĞLU, Murat, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

HATZİANTONİOS, Kostas, *Theodoros Pagkalos*, Ioikos, Athina, 2004.

HRİSTODOULİDİ, T., *Themata Ellinikis Diplomatikis Istorias (1912-1934)*, Papatiritis, Athina, y.t.y.

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, 1. ve 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.

KARACAN, Ali Naci, *Lozan*, Nokta Kitap, İstanbul, 2007.

KERAFİLAS, C., *Eleftherios Venizelos His Life and Work*, London, 1915.

KİTSİKİS, Dimitris, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, y.t.y.

MERAY, Seha, (Çev.), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyon Tutanakları ile Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları)*, C.I, Kitap I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, C.II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.

ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.

SMITH, Michael Llewellyn, *Yunan Düşü*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.

SONYEL, Salahi, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

_____, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

SVORONOS, Nikos, *Çağdaş Helen Tarihine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, Belge Yayınları, İstanbul, 1988.

ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Günlüğü: Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi (1922-1923)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

_____, *Lozan Telgrafları 1922-1923*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

TOYNBEE, Arnold, *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, Ankara, 1971.

- TURAN, Şerafettin, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2000.
- VEREMİS, Thanos, *Megaloi Ellines: Eleftherios Venizelos*, Ethniki Trapeza, 2009.
- VOURNAS, Tasos, *Istoria tis Neoteris kai Syghronis Elladas*, Tomos B, Pataki, Athina, 1998.
- YERASİMOS, Stefanos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, 2.Bsk., Boyut Kitapları, İstanbul, 2000.
- ZAHARİAS, Kostis, *Eleftherios Venizelos, O Anamorfortis Tis Ellados*, Dromon, Athina, 2007.

VI. Makaleler

- CİHANGİR, Çiğdem Kılıçoğlu, "Lozan Barış Konferansı'nın İlk Aşaması ve Konferansın Kesintiye Uğradığı Dönemde Yunanistan", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S.53, 2013.
- DOCKRİLL, Michael, "Britain and The Lausanne Conference 1922-1923", *The Turkish Year Book of International Relations*, Volume:23, Ankara University Faculty of Political Science, 1993.
- ERTAN, Temuçin Faik, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi*, C.VI, S.18, Ankara, Temmuz 1990.
- FIRAT, Melek, "1923-1939 Yunanistan'la İlişkiler", Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.I, 7.Bsk., İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- GIANNOULOPOULOS, Ioannis, "Apo to 1922 os to Telos tou Polemou 1940-41", *Istoria tou Ellinikou Ethnous, Neoteris Ellinismos Apo to 1913 os to 1941*, Tomos IE, Ekdotiki Athinon, Athinai, 1978.
- TAĞMAT, Çağla D., "1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.18, Ankara, 2013.
- YAVUZ, Bige Sükan, "Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Chester Demiryolu Projesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.24, Ankara, 1999.

EKLER

EK 1: UK National Archives, CAB/24/155/0039.

Yunanistan'da ihtilal komitesi tarafından kurulan hükümette görevli başbakan ve bakanların listesini gösteren belge.

5

Venizelist than it was at first. It is yet too early to foresee on what lines it will develop. There have been friendly demonstrations before His Majesty's legation and probably others.

Supplementing the foregoing, Mr. Lindley sent the following telegram on 28th September:—

I learned this morning that the military committee were in no hurry to form a regular Government, and desired first to try by court-martial and shoot a certain number of Gounaris' Ministers.

I asked Colonel Gonatas and Colonel Plastiras, who are in control of Athens, to call this afternoon, which they did. Having consulted those of my colleagues whom I could reach, I informed them that judicial murders would produce very bad impression abroad, and used other arguments, drawn from my experiences in Russia, to dissuade them. The French Minister, who was also present, backed me up with great eloquence, and finally, after we had given the colonels permission to use our names, they promised that ex-Ministers would not be tried, except by regular tribunal. All others would be amnestied.

The French Minister and I then turned our guns on the question of forming a regular Government, and the colonels said they must have Ministers agreeable to the Entente, and asked for suggestions. We declined to take the responsibility, and they then asked whether we had any objection to a number of names they read out. We had none, and I hope to-morrow there will be a regular Ministry with whom to deal, probably under M. Carapanos, a moderate and respected Venizelist. Before the French Minister arrived I had spoken of my fears for the safety of the Royal Family, and told the colonels that I considered it conducive to the prestige of a revolutionary Government if they themselves made all the arrangements for their safe departure at the earliest possible moment. This they promised to do, and I got in the chief of the British naval mission to help in the arrangements.

I also sent the Netherlands Minister up to Tatoi to inform the King. I told the chief of the naval mission that if there was danger of serious delay, owing to difficulty of finding a destination for the Royal Family, he was to authorize their going to Malta provisionally, but was not to suggest it. I trust that this is approved.

New Government.—Referring to the preceding telegram, Mr. Lindley telegraphed the following on 29th September:—

I understand from the colonels that a Government is being formed as under:—

M. Alexander Zaimis	-	Prime Minister.
M. S. Crokidas	-	Acting as Prime Minister pending the arrival from abroad of M. Zaimis, who is undergoing an operation, and Minister of the Interior.
M. Politis	-	Minister for Foreign Affairs.
M. Canellopoulos	-	National Economy, and provisional Minister for Foreign Affairs, pending the arrival of M. Politis from Paris.
M. Charalambis	-	Minister of War.
M. Papayantou	-	Minister of Marine.
M. Vasileiou	-	Justice.
M. Doxiades	-	Public Assistant.
Doctor Siotis	-	Education.
M. Kalligas	-	Communications, Posts, and provisionally Agriculture.
M. Diomedes	-	Finance and Treasury.
M. Embericos	-	Supplies.

The Prime Minister is the former High Commissioner of Crete and Prime Minister on several occasions.

A moderate Venizelist, M. Crokidas was Governor-General of Crete under M. Venizelos.

M. Politis was Minister for Foreign Affairs under M. Venizelos.

M. Canellopoulos was High Commissioner of Constantinople under M. Venizelos.

The Minister of War and the Minister of Marine are not party men.

The Minister of Justice is universally respected and moderate in his views.

M. Kalligas was Minister of National Economy in 1917. He is a moderate royalist.

M. Diomedes was Minister of Finance under M. Venizelos. He is a capable man who favours monarchy for Greece.

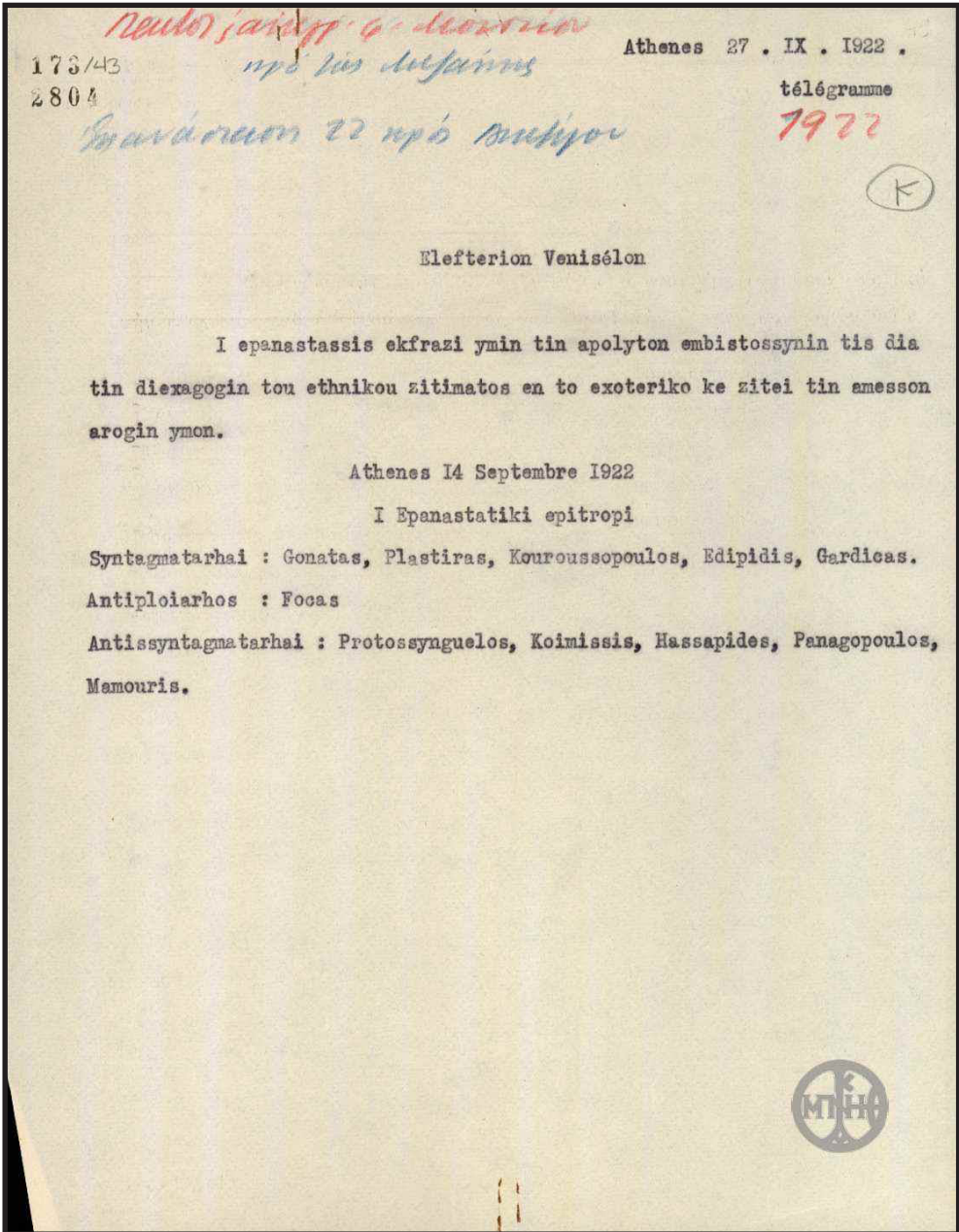
There may still be changes in this Cabinet.

45-1

B

EK 2: Arxeio Eleftherios Venizelos, Mouseio Benaki, Fakelos: 029-43, No: 173-029-043.

Yunanistan'daki ihtilal komitesinin Eleftherios Venizelos'a olan güvenlerini belirten 22 Eylül 1922 tarihli telgraf.

EK 3: Lozan Konferansı'nda Yunan Heyeti'nin Fotoğrafi.

(Kaynak: Istoría Tou Ellinikou Ethnous, Neoterós Ellinismos Apo to 1913 os to 1941, s. 263.)

Ön sıradan soldan sağa:

Dimitrios Kaklamanos, Eleftherios Venizelos,
Andreas Michalakopoulos, Aleksandros Mazarakis.

EK 4: UK National Archives, CAB/ 24/140/0069.

Lord Curzon'un 16 Aralık 1922'de hükümetine, geliş tarihini ertelediğini ve antlaşma metni kabul edilene ya da reddedilene kadar Lozan'da kalacağını yazdığı mektubu.

This Document is the Property of His Britannic Majesty's Government, and should be returned to the Foreign Office if not required for official use.

C.P.4369. SWITZERLAND 3

POLITICAL.

Decypher. Lord Curzon (Lausanne)
16th December, 1922.

D. 11.55 a.m. 16th December, 1922.
R. 12.30 p.m. 16th December, 1922.

No. 125 (By Wireless)

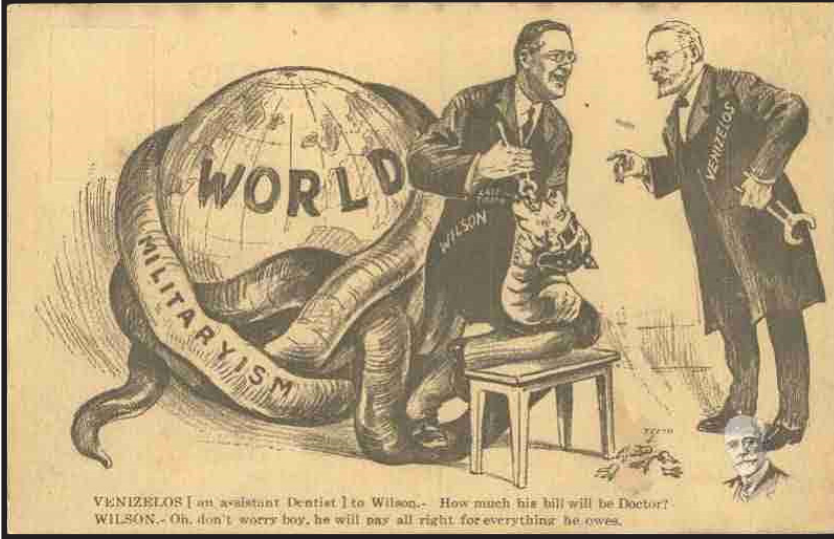
-.4-.-.-.-.-

His Majesty's Government may like to know my idea of future procedure here. I have given up all hope of getting home for December 25th and am firmly resolved to stay at Lausanne until I get a treaty or fail. I shall therefore, if my colleagues agree, only adjourn over December 24th and December 25th and then resume. I have hopes that sub-committees may conclude greater part of their work in the forthcoming week and that I can push through the Straits proposals at meeting of my commission on Monday. Meanwhile I am drawing up in the form of a preliminary treaty conclusions at which we shall by then have arrived. I cannot say that the Turks, owing to the tactics which they have persistently pursued, have actually accepted any of them although they must have general idea that from the majority of them we shall not consent to depart. This draft preliminary treaty will then be handed to them and I shall offer to discuss it article by article in Christmas week and shall invite their acceptance (subject to such modifications as may have been found necessary) or reject instrument as a whole.

I have no intention of conceding an adjournment
in....

EK 5: Arxeio Eleftherios Venizelos, Mouseio Benaki, No: 101-01-225

Dünyayı saran militarizme müdahale eden ABD Başkanı Wilson ve Venizelos'u konu alan bir karikatür.

Venizelos: [Bir asistan diş hekimi], Wilson'a:
- (Militarizmin) Ödemesi gereken tutar ne olacak, doktor?

Wilson:
- Üzülme çocuk, (militarizm) borçlandığı her şey için sağlam bir ödeme yapacak.

EK 6: Arxeio Eleftherios Venizelos, Mouseio Benaki, No: 201.03.117
Venizelos, Lozan Barış Antlaşması'nı imzaladıktan sonra binadan çıkarken.

EK 7: Arxeio Eleftherios Venizelos, Mouseio Benaki, Fakelos: 269-51, 173-269-51.

Venizelos'un Lozan Barış Antlaşması'nı imzaladıktan sonraki hisleri ve izlenimleri hakkında Yunan basınına verdiği 24 Temmuz 1923 tarihli demeci.

